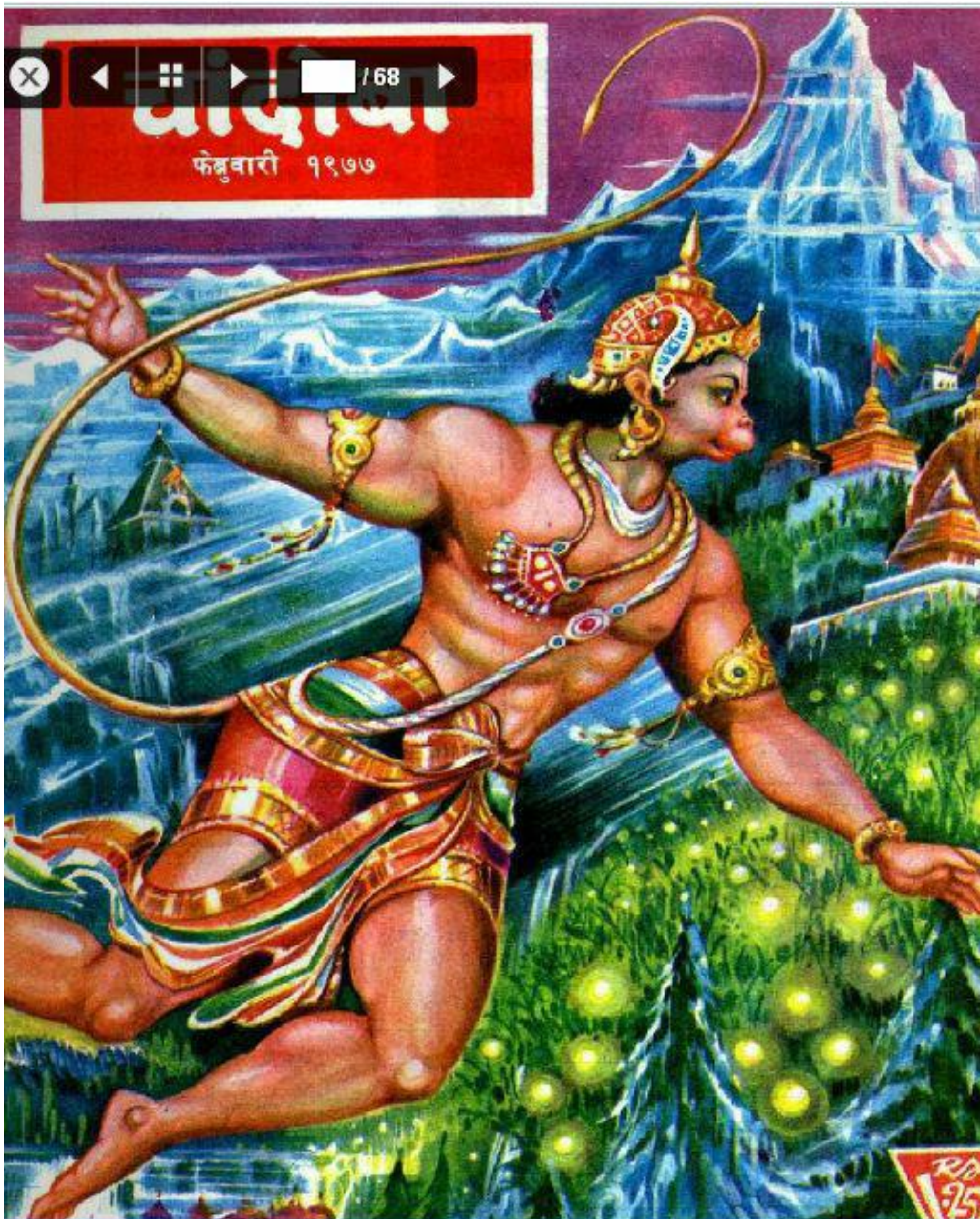

फेब्रुवारी १९७७

Fullscreen 127 6 / 68

अमरवाणी

यस्यार्था स्तत्य मित्राणि,
यस्यार्था स्तस्य बांधवा:,
यस्यार्था स्स पुमान लोके
यस्यार्था स्स च पंडित: ॥ १ ॥

[ज्याच्याजवळ धनदौलत आहे त्यालाच मित्र मिळतात, बंधुबांधव मिळतात, तोच जगात मर्द म्हणविला जातो आणि तोच पंडितही होतो.]

यस्यार्था स्स च विक्रान्तो
यस्यार्था स्स च बुद्धिमान्,
यस्यार्था स्स महाभागो,
यस्यार्था स्स महागुण: ॥ २ ॥

[ज्याच्याजवळ धनदौलत आहे तोच पराक्रमी म्हणवितो, बुद्धिमान म्हणवितो, भाग्यवान आणि गुणवान ठरतो.]

यस्यार्था धर्म कामार्था:
तस्य सर्वं प्रदक्षिणम्
अधने नार्थ कामेन
नार्थ शक्यो विचिन्वता ॥ ३ ॥

[ज्याच्याजवळ धनदौलत असते त्याची धर्मकार्ये सिद्ध होतात. त्याला सर्व गोष्टी अनुकूल असतात. निर्धनाचे मनोरथ कधीच पूर्ण होत नाहीत.]

मित्रलाभ

[४२]

सोमिलक आपल्या गावाला निघाला. सूर्यास्त झाल्यावर त्याला समोर ते वडाचे झाड दिसले. आपल्या दुर्दैवाविषयी विचार करीत तो झाडाच्या फांदीवर आडवा झाला आणि लगेच त्याला स्वप्न पडले. स्वप्नात त्याला त्या दोन व्यक्ती दिसल्या. त्यांपैकी एक जण म्हणाला–"काय रे पुरुषार्था! सोमिलकाला पांच हजार सुवर्ण-मुद्रा तू कशा काय दिल्यास?"

त्याचे उत्तर देत दुसरा म्हणाला–"अरे प्रारब्धा! त्याने मेहनत केली. मेहनतीचे फळ देणे माझे कर्तव्य आहे. पाहिजे तर तू काढून घेऊन जा."

ते ऐकतांच सोमिलकने आपली पिशवी पाहिली आणि पिशवी रिकामी झाल्याचे पाहून विचार करू लागला,–'हवे कशाला कवडीमोलाचे हे जीवित? याच झाडाच्या फांदीला दोरी बांधून फांस लावून घेतो.' लगेच तो झाडावरून उतरला. गवतदर्भ जे मिळाले ते उपटून त्याने त्याच्या दोरीचा फास गळ्यात अडकविला. फांदीला दोरी बांधून आतां उडी मारणार इतक्यात आकाशात एक दिव्य पुरुष त्याला दिसला. तो म्हणाला–"सोमिलका! हे घोर कर्म करू नकोस! तुझे सर्व धन घेऊन जायला सांगणारा पुरुषार्थ तो मीच! तू प्रारब्धाला तोंड दिलेस व स्वत:च्या करतबगरीवर अवलंबून राहिलास या गोष्टीचा मला आनंदच होत आहे. पाहिजे तो वर मागून घे."

सोमिलक म्हणाला–"अपार ऐश्वर्य दे."

पुरुषार्थ म्हणाला–"तुझ्या नशिबांत अन्नवस्त्राशिवाय काही नसतांना, अपार ऐश्वर्य तुला कसे काय मिळेल रे?"

Fullscreen 127 8 / 68

"ते काही असो, मला ऐश्वर्यच हवे आहे." सोमिलक म्हणाला.

"तरमग तू वर्धमान नगरी पुन्हा जा. तेथे धनगुप्त आणि भुक्तधन नावाच्या दोघां व्यापाऱ्यांचे जीवित पाहून ये आणि तुला कसे जीवित हवे आहे, सांग." असे सांगून तो दिव्य पुरुष अंतर्धान पावला.

सोमिलक वर्धमानपूरला पुन्हा गेला. बरीच चवकशी केल्यावर त्याला धनगुप्ताचे घर सांपडले. पुष्कळांनी त्याचे नावच ऐकले नव्हते. कारण तो दानधर्म करीत नसे, करमणुकीसाठी ही खर्च करीत नसे.

सोमिलक त्याच्या घराच्या ओसरीत जाऊन बसला. ती जेवणाची वेळ होती. धनगुप्त घरी नव्हता. त्याची बायको व मुले त्याला मारहाण करून बाहेर काढण्याच्या विचारात होती. परंतु सोमिलक म्हणाला–"तुमच्या घरी संध्याकाळच्या वेळेला आलेला मी एक पाहुणा आहे.मला जेवायला वाढणे तुमचे वेदोक्त कर्तव्य आहे."

काहीवेळ बोलाचाली झाल्यावर सोमिलकला अगदी साधारण जेवण मिळाले.

सोमिलक दमून गेला असल्याकारणाने आडवा होताच त्याचा डोळा लागला. स्वप्नात ते दोघे दिव्यपुरुष आपसात हळूहळू बोलत होते ते सोमिलकने ऐकले

"कायरे पुरुषार्था, तू धनगुप्ताकडून हा खर्च कां करविलास रे? हे नाही बरोबर." एक जण म्हणाला.

"अरे प्रारब्धा! ती माझी चूक नव्हती. हा त्याने जो खर्च केला तो भरून काढण्याची जबाबदारी तुझीच आहे." दुसरा म्हणाला.

सोमिलकची झोप मोडली. थोड्यावेळाने धनगुप्त घरी परतलेला त्याला दिसला. कोणाला तरी जेवायला घातल्याचे ऐकून धनगुप्ताच्या पोटात 'ध्रस्स' झाले. त्याला भयंकर राग आला. त्यामुळे त्याला झोपसुद्धा लागली नाही. उजाडल्यावर त्याला जुलाब होऊ लागले.

ते सर्व ऐकून व पाहून सोमिलक भुक्तधनाचा शोध काढीत निघाला. त्याला विशेष त्रास झाला नाही. त्याचे घर लवकरच सांपडले. कारण गावातल्या सर्व लोकांना त्याचे घर माहीत होते.

भुक्त धनाने सोमिलकला दारात उभा पाहतांच नम्रपणे पुढे जाऊन त्याला घरात बोलावून आणले. त्याला आंघोळीला पाणी काढून दिले आणि नेसायला नवीन धोतर जोडी दिली. झाल्यावर पंचपक्वान्नांचे जेवण पलंगावर झोपण्याची व्यवस्था करून दिली. सोमिलक गाढ झोपेत असतां त्याला स्वप्नात ते दोघे दिव्य पुरुष दिसले. दोघे बोलत होते.

"अरे पुरुषार्था! सोमिलकच्या आतिथ्यासाठी भुक्तधनाकडून भलताच जास्त खर्च करविलास की रे! त्याच्याकडे उद्याच्या जेवणापुरेसेदेखील पैसे उरले नाहीत. शिवाय याने आज जो खर्च केला तो एका सावकाराकडून त्याने घेतलेल्या पैशातून केला. उद्याची व्यवस्था आतां तू काय करणार आहेस?" एकाने विचारले.

दुसरा म्हणाला–"अरे प्रारब्धा! उद्यां उजाडताच राजाचा एक दूत भुक्तधनाला कित्येक इनामे आणि पुष्कळ धन आणून देणार आहे,–त्याला कित्येक दिवसाच्या खर्चाला पुरतील एवढे."

ते सर्व सोमिलकने स्वप्नात ऐकले आणि खरोखरच सकाळी उजाडल्यावर उठून पाहतो तो राजदूत भुक्तधनाच्या दारासमोर येऊन उभा असलेला दिसला. सोमिलक विचार करू लागला–"हा निर्धन भुक्तधनच बरा! एवढे मोठे कोठार भरून असूनही धनगुप्त नीच आणि दरिद्रीच! स्वतः खाऊन पिऊन इतरांना दानधर्म करण्यातच पैशाचं चीज आहे."

तो पुरुषार्थाला हात जोडून नम्रपणे म्हणाला–"देवा! भुक्तधनाला मिळाले तसे धन मला दे. धनगुप्ताचे ऐश्वर्य मला नको."

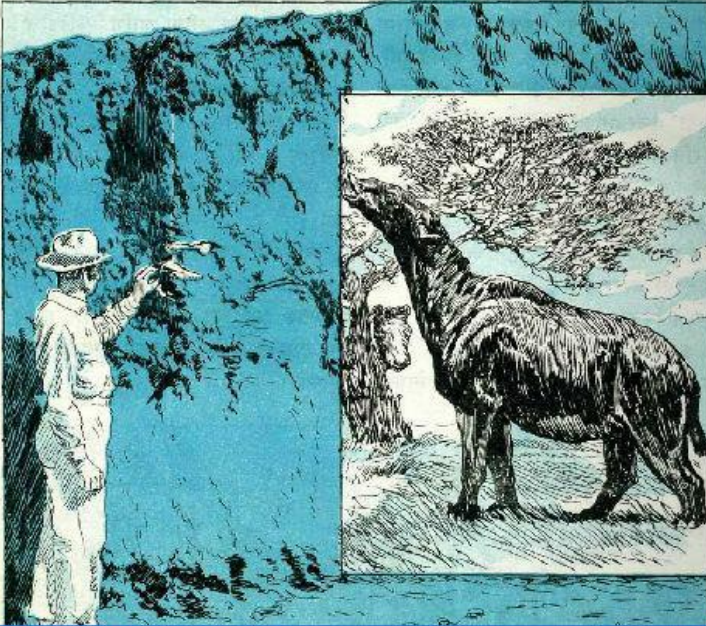
पुरुषार्थाने त्याला पैशाची कधी उणीव भासणार नाही एवढे ऐश्वर्य दिले. सोमिलक आपल्या घरी परतला आणि खूप दानधर्म करून सकुटुंब सुखाने राहू लागला.

Fullscreen 127 10 / 68

१८०. प्राचीन प्राण्यांची अवशेष

कित्येक कोटी वर्षांपूर्वी आपल्या या पृथ्वीवर राक्षसाएवढ्या मोठ्या पाली, हत्ती, गेंडे वगैरे होते. कालक्रमाने ह्या प्राण्यांच्या जातीच नष्टप्राय झाल्या आणि त्यांच्या अस्थी दगडाच्या रूपे अवशिष्ट राहिल्या आहेत. मंगोलियांत काही प्रदेशात खूप खोल जमिनीत 'फॉसिल' (दगडी रूप) झालेली प्राण्यांची हाडे उपलब्ध झाली आहेत. मुख्य करून पुराच्या वेळी नद्या किनारा कापीत जातात. पाणी ओसरल्यावर खणल्याशिवायच ही हाडे मिळतात. या चित्रांत दिसत असलेले 'फॉसिल' अवशिष्ट राक्षसाकृती गेंड्याचे आहे.

माया सरोवर

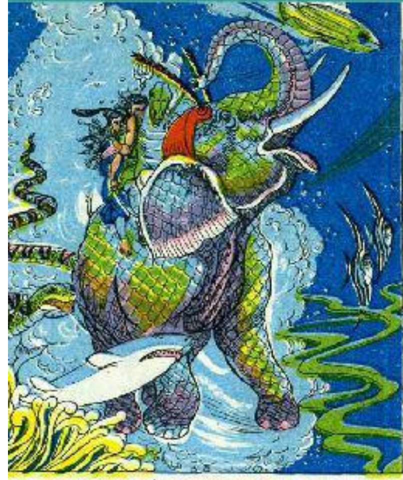
[१२]

[घोडेस्वारांच्या नायकाच्या तोंडी जयशीलला मंत्री धर्ममित्र डोंगरी तलावाच्या काठी पडाव टाकून त्याची वाट पहात असल्याचे कळले. तो मकरकेतूला घेऊन निघाला. मकरकेतूने जलग्रहाला पाणी प्यायला नेत असल्याचे सांगून जयशील व सिद्धसाधक जलग्रहावर त्यांच्यासह डोंगरी तलावात शिरण्यास जलग्रहाला सांगितले. जलग्रहाने पाण्यात शिरून बुडी मारली. पुढे—]

जलग्रह अचानक पाण्यात शिरला आणि बुडी मारून तळाला पोचला. त्याने इतक्या वेगाने पाण्यात बुडी मारली की जयशील व सिद्धसाधकाला पोहून वर निघायला सवडच मिळाली नाही. आता आपल्याला जलसमाधी मिळणार असे दोघांना वाटले. सिद्धसाधकाने मृत्यूला प्रत्यक्ष समोर पाहून आपल्या इष्ट-दैवताचे स्मरण केले आणि त्याचा धावा करीत ओरडला—"जय महाकाल! त्राहि माम्!"

त्याचे ते ओरडणे जयशीलला चांगले ऐकू आले. त्याला समोर जलग्रहावर बसलेला मकरकेतुसुद्धां चांगला दिसत होता. याचा अर्थ असा की खोल पाण्यातही त्याला चांगले दिसत होते आणि ऐकू येत

Fullscreen 127 12 / 68

होते. 'हे कसं काय बुवा?' तो आश्चर्यचकित होऊन विचार करू लागला.

जयशीलने वेड लागल्यासारखा चटदिशी पुढे जाऊन मकरकेतूचा खांदा धरून हलवीत विचारले–"लबाडा! तू हे काय आरंभिले आहेस? आम्हांला तुझे डोके केव्हांच उडविता आले असते. परंतु आम्ही तसे केले नाही. कृतघ्न गृहस्था! त्याबद्दल आतां तू आम्हांला बुडवून मारण्याच्या विचारात आहेस का?"

ते ऐकून मकरकेतू खदखदां हंसू लागला. थोडा वेळ थांबून बगलेत कळ आली म्हणून कण्हत म्हणाला–"जयशीला! तुझे डोके तर फिरलं नाही ना? या वेळी एक माडभर खोल पाण्यात आपण आहो. सामान्य माणसं अशी बोलू शकतील का? नाकातोंडात पाणी शिरून मरणार नाहीत का? विचार करून बोल!"

"होय रे जयशील! आश्चर्याचीच गोष्ट आहे की नाही? ही सर्व त्या महाकालाची कृपा आहे!" असे म्हणत सिद्धसाधकाने चारीबाजूला एकदां नजर फिरवून पाहिले. त्या डोंगरी तलावात अनेक प्राणी त्यांच्या जवळून जात येत होते. त्यांत मोठमोठे मासे, मगरी, मोठमोठे पाणसाप इत्यादी प्राणी होते. जलग्रह बेफिकीरपणे तोंड आणि सोंड वर करून पुढे पोहोत जात होता. समोरून एका खडकाळ गुहेतून पाण्याचा प्रवाह जोराने वहात येत होता.

मकरकेतूने आपल्या वाहनाला एकदां जोराने हाकारले–"जलग्रहा!" नंतर जयशील व सिद्धसाधकाकडे वळून त्याने विचारले–"काय रे! तुम्ही दोघे एकदम बोलायचे थांबलात का? कसला विचार चालू आहे? आतां समजले ना खोल पाण्यात तुम्ही अजून जिवंत कां आहात ते. कळले की नाही?"

जयशील तलवार उपसून म्हणाला–"होय, छान कळले. तुला आणि जलग्रहाला चिकटून धरून असल्यामुळे आमच्या सारख्या माणसांचा पाण्यातदेखील श्वासोच्छ्वास चालू राहतो.

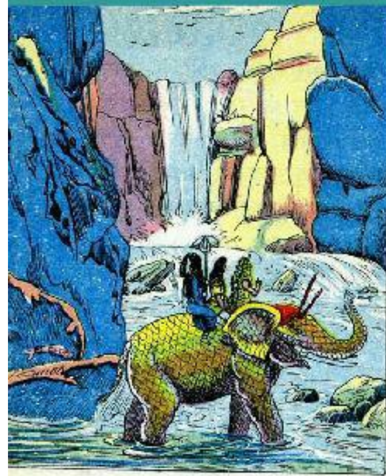
"बरोबर कळले तुम्हांला, जयशीला, तर मग तू म्यानेतून तलवार कशाला काढलीस?" मकरकेतूने विचारले.

"तुझे डोके उडवायला! ऐक, तू लगेच आपल्या जलग्रहाला पाण्याबाहेर जायला सांगतोस की नाही?" जयशीलने मकरकेतूला धमकावून विचारले.

सिद्धसाधक आपल्या हातातले त्रिशूळ उचलून ओरडला–"महाकाल की जय! आजपर्यंत महाकालाच्या कोणत्याही भक्ताने त्याच्या चरणावर पाण्यात नरबली वाहिला नसेल. हे भाग्य मला मिळू दे!" असे म्हणत त्याने आपले त्रिशूल मकरकेतूच्या गळ्यावर ठेवले. मकरकेतूला हंसू आले. परंतु त्रिशुळाचे टोक बोचू लागल्यावर त्याने त्रिशूल हाताने बाजूला सारले व म्हणाला–"या थोर वीराचे आणि महाकालाच्या भक्ताचे सुद्धा डोके ठिकाणावर असेलसे वाटत नाही. मी कोणत्याही परिस्थितीत जलग्रहाला पाण्याबाहेर काढून तुमचा बंदी व्हायला तयार नाही. तुमचा हुकूम न मानल्याबद्दल माझे डोके उडाले तरी मला हरकत नाही. परंतु त्यानंतर लगेच तुम्हां दोघांना पाण्यात जिवंत राहण्याची जी शक्ती प्राप्त आहे ती मात्र घालवून बसाल. आपण यावेळी चाळीस पन्नास फूट खोल पाण्यात आहो. तुम्ही दोघे इतक्या खोल पाण्यातून जिवंत वर निघणे शक्य नाही. एकमात्र होईल, तुमची प्रेते नक्कीच पाण्यावर तरंगू लागतील."

Fullscreen 127 14 / 68

जयशील व सिद्धसाधकाला मकरकेतूचे म्हणणे निरर्थक वाटले नाही. त्यांना आतां उलटी भीती वाटू लागली. आपणच आता मकरकेतूचे बंदी झालो आहो. परंतु आतां त्यांच्या हातात काहीच नव्हते. जलग्रह डोंगरी गुहेतून वेगाने वहात येणाऱ्या प्रवाहाच्या दिशेने जात होता.

जयशीलने धीर करून विचारले– "मकरकेतू! आम्हाला कोठे घेऊन जायचा विचार आहे तुझा?"

मकरकेतू उत्तर देणार इतक्यात एक मगर एका माशाचा पाठलाग करीत त्यांच्या बाजूला येत असलेली दिसली. जयशील तलवारीने तिला ठार करण्याच्या बेतात होता. त्याच वेळी मकरकेतूने मगरीची शेपटी धरून तिला जोराने हलविले आणि दूर फेकून दिल्यावर म्हणाला–"जयशीला! तुम्ही दोघे माझे कैदी आहां असे मानू नका. मीदेखील आतां तुमचा कैदी राहलो नाही. त्या गुहेत आतां जलग्रह शिरणार आहे. तो डोंगरी सरोवरात पोचल्यावर तुम्ही आपल्या वाटेने जा आणि मी आपल्या वाटेने जाईन."

मकरकेतू बोलतच होता आणि जलग्रह प्रवाहाविरुद्ध गुहेत शिरला. आतां कोणालाच काही दिसत नव्हते. दाट काळोख होता. जयशील जलग्रहावरून सरकून खाली पडून जाण्याच्या भीतीने मकरकेतूच्या कंबरेला विळखा देऊन बसला होता आणि सिद्धसाधकाने जयशीलला धरून ठेवले होते.

काही क्षणांनंतर जलग्रह पुन्हां डोंगरी सरोवरात पोचला. मकरकेतूच्या आज्ञे-प्रमाणे तो पाण्याच्या पातळीवर आला आणि सोंड उचलून एकदां जोराने हुंकारला.

जयशील व सिद्धसाधकाने एकदां वांच-ल्याचा सुस्कारा सोडला. आणि पाण्याबाहेर उघड्या आकाशाकडे एकदां आनंदाने पाहिले. चारीबाजूला डोंगर होते आणि मध्ये ते सरोवर होते. पाण्याचा प्रवाह दुसऱ्या बाजूने वहात कोठेतरी जात होता.

ते पाहून जयशीलच्या मनात एक शंका आली. मकरकेतू मधूनमधून 'सरोवरेश्वर' म्हणून ओरडत असे. तेच सरोवर तर हे नसेल. त्याचा 'सरोवरेश्वर' येथेच कोठेतरी रहात असावा.

जयशीलने तसे विचारलेही. तेव्हां मकर-केतू नकारार्थी मान हलवून म्हणाला– "जयशील! तुला वाटते तसे नाही. आमचे मालक 'सरोवरेश्वर' राहतात त्याचे नाव मायासरोवर आहे. ते हे नव्हे. त्याला पाहून कोणी मानवशरीरधारी व्यक्ति जिवंत परतली नाही."

"तरमग तुझा विचार आम्हांला तिकडे नेण्याचा आहे का?" जयशीलने विचारले.

मकरकेतूच्या तोंडी होकारार्थी उत्तर मिळतांच त्याच्या पाठीवर त्रिशूल भोस-कण्यासाठी उचलून धरून सिद्धसाधक त्याला मारायला तयार झाला.

मकरकेतूनें प्रसंग ओळखला. परंतु तिळमात्रही न कचरतां म्हणाला–"तुम्ही दोघे स्वभावाने अधीर दिसतां आहां. एक तर जंगलात मला विनाकारण कैदी करून ठेवलेत आणि त्याचा परिणाम तुम्ही आज या करुण अवस्थेत स्वतःचा जीव धोक्यात घालून बसलां आहां. माझ्या बगलेत पहिल्यानेच तलवार तुटून शिरून बसली होती. तरी तुम्ही त्या मूर्ख पारध्या-

करवी माझ्या खांद्याला एक बाण मारवून मला हतबल करण्याचा प्रयत्न केलात. तुम्हांला पोहतां येते ना? येत नसेल तर डोंगरांतली झाडे वाहून चालली आहेत. त्यांच्यापैकी एखादे झाड धरून रहा. वहात जाऊन लागाल किनाऱ्याला." असे सांगून मकरकेतू काही वेळ गप्प राहिला आणि एकदम मोठ्याने ओरडला–"जलग्रहा!"

जयशीलने धोक्याची सूचना देण्यासाठी सिद्धसाधकाला खुणावले. हत्ती पाण्यात बुडू लागल्याचे पाहून दोघांनी पाण्यात उड्या टाकल्या आणि पोहोत जाऊन वहात चालल्याला एका झाडाची फांदी धरली. झाड पाण्यात बुडे व पुन्हां वर येई. त्या

Fullscreen 127 16 / 68

अवस्थेतच दोघांनी त्याच्या फांदीवर चढण्याची खटपट सुरू ठेवली. त्याच वेळी झाडाच्या बुंधावर उपडा बसलेला वाघ दिसला. तो पुढल्या पायांनी बुंधाला घट्ट आवळून धरून बसला होता.

दोघांनी वाघाला पाहिले त्याच वेळी वाघाने त्यांना पाहिले. वाघ चटदिशी आपल्या मागच्या पायांवर उभा राहिला आणि डरकाळी फोडून जवळच सिद्धसाधक दिसला, त्याच्यावर उडी मारण्यासाठीच जणुंकाही शेपटी हलवू लागला. सिद्धसाधकाने त्रिशूल स्वरक्षणासाठी उचलून धरले. जयशीलने त्याला सावध केले– "साधका! थांब! घाई करू नकोस. हा वाघसुद्धा पाण्यात पडलेला आणि स्वतःचा जीव वांचविण्याच्या प्रयत्नात असलेला दिसतो आहे. तू त्रिशूल फेकलेस तर तो तुला जिवंत सोडणार नाही. तुम्हां दोघांच्या मारामारीत झाड पाण्यात बुडाले तर आपण सर्वच स्वतःच जलसमाधी घेऊ."

"तुझे म्हणणे बरोबर आहे रे, परंतु हा वाघ पिसाळलेला दिसतो आहे!" असे म्हणत सिद्धसाधकाने त्रिशूलाचा नेम धरला आणि वाघाकडे करड्या नजरेने पहात म्हणाला– "जयशीला! मी जरा मान हलविली तर वाघ माझ्यावर उडी मारील. तुला धबधबया-सारखा आवाज ऐकू आला का? याच नदीचा धबधबा तर नसेल पुढे कोठे?"

जयशीलचे सर्वांग हादरले. तो दिग्भ्र-मित झाल्यासारखा चहूकडे पहात म्हणाला– "होय रे साधका! आपण धबधब्याच्या दिशेनेच वहात जात आहो. दोन तीनशे पावलावरच धबधबा कोठेतरी असावा."

सिद्धसाधकाला कांपरेच भरले. "अरे मग आपण हे झाड सोडून दिले तर?" त्याने विचारले.

"हाच एक आधार आहे, स्वतःचा जीव वांचवायला. सोडू नकोस." जयशीलने ओरडून सांगितले.

त्याचवेळी पुन्हां वाघ डरकाळी फोडून सिद्धसाधकावर उडी मारण्याच्या बेतात दिसला. परंतु पाण्याचा वेग वाढला. झाड भयंकर आवाज करीत धबधब्यात सांपडून खाली पडू लागले. सुमारे दोनशे फुटावरून ते खाली प्रवाहाबरोबर आदळले.

झाड खाली धबधब्यात पडू लागल्यावर जयशील आणि सिद्धसाधकाने डोळे मिटून व देवावर सर्व भरंवसा ठेवून झाडाला घट्ट कवटाळून धरले. धबधब्याचे पाणी जेथे पडत होते तेथे मोठमोठे खडक होते. एका मोठ्या खडकावर आदळून झाडाचे दोन तुकडे झाले. एका तुकड्यावर जयशील होता व दुसऱ्यावर सिद्धसाधक व वाघ होते. थोड्या वेळाने मन स्थिरावल्यावर जयशीलाने डोळे उघडून पाहिले. तो किनाऱ्यावर पोचला होता. कंबरेपर्यंत तो पाण्यात होता. त्याचे अर्धे अंग पाण्यावर होते. दूर धबधब्याचा आवाज ऐकू येत होता.

जयशील विचार करू लागला, मी जिवंत आहे, माझे हातपाय शाबूत आहेत का? त्याचे उजवे कोपर मुरगळल्यासारखे झाले होते. त्याने दोन्ही पाय हलवून पाहिले. पाय थोडेच दुखले.

"मी केवढा नशीबवान आहे. इतक्या उंचीवरून खाली आदळूनही वांचलो आणि माझे हातपाय चांगले शाबूत आहेत." असा विचार करीत तो उभा राहिला. हाता-पायांना थोडे थोडे खरचटले होते आणि एक दोन जागी लहानमोठ्या जखमाही झाल्या होत्या. म्यानेतली तलवार बरोबर

Fullscreen 127 18 / 68

आहे की नाही हे एकदां पाहून घेतले त्याने. त्याच वेळी त्याला सिद्धसाधकाची आठवण झाली. तो जोराने प्रवाहात चालत तरंगत पुढे जाऊ लागला.

प्रवाहात जागोजागी लहान मोठे दगड व खडक होते. जयशील ज्या झाडासकट धबधब्यात पडला होता ते झाड दोन मोठ्या खडकांच्या सांधीत अडकले होते. त्याच्या खालच्या बाजूला झाडाचा दुसरा भाग किनाऱ्याला लागला होता. परंतु जयशीलला सिद्धसाधक कोठे दिसला नाही.

'नशिबाने घात केलेला दिसतो त्याच्या! धबधब्यावरून झाडावरून खाली पडतांना हात सुटून खडकावर तर आदळला नसेल? त्याचे प्रेत प्रवाहाबरोबर वाहून तर गेले नसेल?' अशा अनेक शंकाकुशंका त्याच्या मनात येऊ लागल्या.

आतां त्याला इतके दिवस अनेक तऱ्हेच्या संकटांत त्याच्या बरोबर स्वत:चा जीव धोक्यात घालणाऱ्या सिद्धसाधकाची काळजी वाटू लागली. त्याचे प्रेत माशामगरींच्या घशांत जाण्यापूर्वी बाहेर काढून त्याचा दहनसंस्कार करण्याची जबाबदारी त्याच्या-वरच तर आहे.

दुसऱ्या क्षणाला तो ताठ उभा राहला. नदीकाठावर उगवलेल्या गवतातून आणि काटयाकुटयांतून वाट काढीत तो काही अंतर चालून गेला असेल नसेल, त्याला वाघाची डरकाळी ऐकू आली. त्याच वेळी दोघांबरोबर धबधब्यात पडलेल्या वाघाची त्याला आठवण झाली.

'सिद्धसाधकाला त्याने तर खाल्ले नसेल?' तो विचार मनात येताच त्याचा हात तलवारीच्या मुठीवर गेला. तो वाघाची डरकाळी ज्या दिशेने ऐकू आली होती त्या दिशेने चालू लागला.

एका जागी किनाऱ्यावर सिद्धसाधक बेशुद्ध होऊन पडला होता. खडकावर पडल्यामुळे वाघाचे मागचे दोन्ही पाय तुटलेले होते. तरी तो गुरगुरत पुढच्या पायांच्या आधारे फरफटत साधक पडला होता त्या बाजूला जात होता. (क्रमश:)

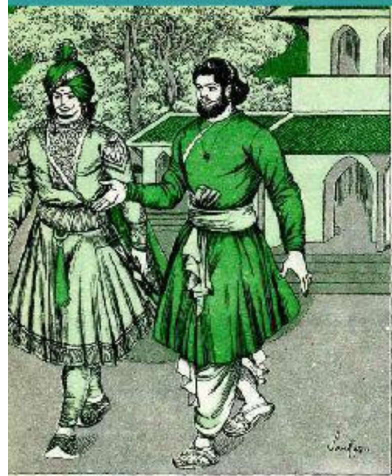

मायारूप सुधीर

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! तुला आपल्या कार्यात यश न मिळण्याचे कारण तुला मानवातीत सिद्धीप्राप्त नाहीत असे वाटत असेल कदाचित, परंतु तो तुझा एक भ्रम आहे. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला मैत्रेयाची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

उज्जयिनी नगरीवर सुधीर नांवाचा एक राजा राज्य करीत असतां त्याच्या दरबारात वीरदास नावाचा एक प्रख्यात शिल्पकार होता. त्याच्या धाकटया भावाचे नाव मैत्रेय होते. मैत्रेयाला हिमालय पर्वतात अनेक वर्षं प्रवास करीत फिरत असतां मोठमोठ्या

Fullscreen 127 20 / 68

योग्यांची सेवा करण्याचे भाग्य लाभले. त्याने एका योग्याकडून एक सिद्धी प्राप्त करून घेतली. ती अपूर्व सिद्धी म्हणजे जिवंत माणसासारखा दगडाचा पुतळा हिंडू फिरू आणि हंसू बोलू लागे.

आपल्या त्या अद्भुत सिद्धीचे प्रदर्शन राजासमोर करण्याची अनिवार इच्छा त्याच्या मनात उत्पन्न झाली. त्याने आपल्या मोठ्या भावाकरवी दगडाच्या दोन स्त्रीमूर्ती करविल्या आणि दरबारात सर्वांसमक्ष त्या मूर्ती चालूबोलू लागल्याचे दाखविले. राजाबरोबर सर्व दरबारी चकित होऊन त्या अद्भुत सिद्धीची वाखाणणी करू लागले. राजाने मैत्रेयाला आपल्या दरबारात एक आदराचे स्थान दिले. मैत्रेय एक दरबारीच नव्हे तर राजाचा एक विश्वासंपात्र मित्र झाला.

राजा सुधीर आणि मैत्रेय यांची मैत्री वाढत गेली. एकदां राजाच्या मनांत स्वत:चा चालता बोलता पुतळा पाहण्याची तीव्र इच्छा उत्पन्न झाली. त्याने मैत्रेयाला तसे करता येईल का विचारले तेव्हां मैत्रेय तो प्रयोग करण्यास कबूल झाला.

मैत्रेयाने मोठ्या भावाकडून सुधीरचा एक पुतळा तयार करविला. त्या पुतळ्यात प्राण प्रतिष्ठा करून मध्यरात्रीच्या सुमारास मैत्रेय आपल्या घरून त्याला बरोबर घेऊन राजवाड्यात जायला निघाला.

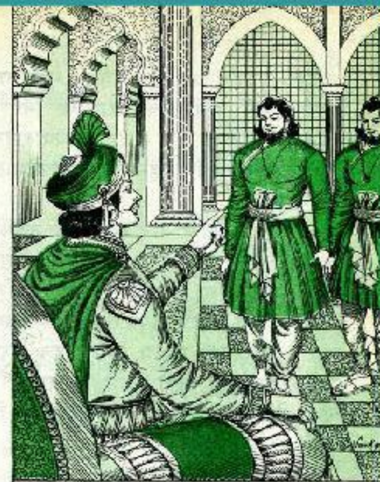
सर्व देशांच्या राजधान्यात परदेशांच्या हेरांचे जाळे असते तसे उज्जयिनीला ही शत्रूचे हेर होते. त्यांनी या मायारूप सुधीरला पाहिले आणि त्याला खरा राजा समजून त्यांनी त्याचा खून केला आणि पळून गेले. उजाडतांच महाराजांचा कोणीतरी खून केल्याची बातमी राजधानीभर पसरली.

परंतु ज्याचा खून झाला तो मायारूप सुधीर होता, खरा सुधीर राजवाड्यातच सुखरूप आहे असे जाहीर करण्यात आले. परंतु राज्यात काही दुष्ट राजद्रोही होते. त्यांनी अशी अफवा उठविली की राजवाड्यात आहे तोच मायारूप सुधीर असून तो मैत्रेयाच्या हातचे एक खेळणे आहे. खऱ्या राजाचाच खून झाला आहे. राजा आणि मैत्रेय यांच्यामध्ये जी गाढ मैत्री होती तीवरूनही सर्वांस अफवा खरी वाटली.

सामान्य लोकांचा या गोष्टीवर विश्वास बसला तर त्यात आश्चर्य करण्यासारखे काहीच नव्हते. अंत:पुरात राणीपासून दासदासीपर्यंत सर्वांना राजा सुधीर हा मायारूप सुधीर आहे असे वाटू लागले.

सुधीरला आपली ही दशा झालेली पाहून मनापासून फार वाईट वाटले. याच्यातून कसा मार्ग काढायचा त्याला सुचेना. म्हणून त्याने मैत्रेयालाच आपल्या मनाची व्यथा सांगून काही तरी मार्ग काढायला सांगितले. मैत्रेयदेखील कोणता तरी मार्ग काढण्याच्या विचारातच होता. शेवटी त्याला एक उपाय सुचला.

मैत्रेयाने आपल्यां थोरल्या भावाकरवी स्वत:चा एक पुतळा करवून त्यात प्राण-प्रतिष्ठा करायचे ठरविले. त्या कारण मायारूप मैत्रेयाला राजाकरवी राजद्रोहा-बद्दल शिरच्छेदाची शिक्षा करविली तर सुधीरच खरा राजा असल्याचे सर्वांना पटेल. त्याप्रमाणे त्याने आपले प्रतिरूप असलेली मूर्त घडवून प्राणप्रतिष्ठा केली.

राजा ते पाहून चकित झाला. त्याला सुद्धा खरा मैत्रेय कोण व मायारूप मैत्रेय कोण कळणे कठीण झाले.

मैत्रेय म्हणाला–"महाराज, मी खरा मैत्रेय आहे आणि हे माझे नकली रूप आहे. आपण याला दरबारात नेऊन सर्वांसमक्ष याच्यावर राजद्रोहाचा आरोप लावून शिरच्छेदाची शिक्षा द्यावी."

"मग तुझं कसं रे? तू काय करणार, कोठे जाणार?" सुधीरने विचारले.

"मी कोणाच्या नजरेस पडल्याशिवाय वेष पालटून हिमालयात निघून जातो. मला तिकडची माहिती आहे. आपल्यावर प्रजेचा पूर्ण विश्वास असेल व राज्या-

Fullscreen 127 22 / 68

वरचे संकट टळेल." मैत्रेय म्हणाला. त्या दिवशी रात्री मैत्रेय राजाचा निरोप घेऊन कोणालाही कळू न देतां राज्याबाहेर निघून गेला आणि हिमालय पर्वतप्रदेशात पोचला.

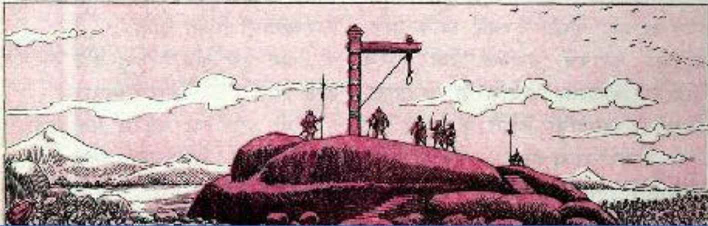
दुसऱ्यादिवशी राजानें सुधीरच्या नकली रूपाला दरबारात बोलवून आणून त्याच्या-वर राजद्रोहाचा आरोप ठेवला आणि शिरच्छेदाची शिक्षा सांगून त्याचा शिरच्छेद करविला. तेव्हां प्रजेला सुधीर हाच खरा राजा असल्याची खात्री पटली. शिक्षा दिली गेली तेव्हां दरबारी व सामान्य प्रजा ते दृश्य पहायला हजर होते.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा! मैत्रेयाने केले ते काम फार सूज्ञपणाचे होते यात काही संशय नाही. परंतु त्याला मिळालेली अपूर्व सिद्धी त्याला उपयोगी पडलीच नाही, उलट त्याला सर्व आयुष्य जीवनमृतावस्थेत काढण्याला कारण झाली. असे कां व्हावे? या प्रश्नाचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील.

तेव्हां विक्रमादित्य म्हणाला–"मानवा-तीत अशा सिद्धी या लौकिक जीवनात कशा उपयोगी होतील हे सांगता येणार नाही. त्यांच्यापासून होणाऱ्या परिणामाला आळा घालण्याची शक्ती मानवाला नसते. पुतळ्यात प्राण ओतण्याची मात्र मैत्रेयात शक्ती होती. परंतु लौकिक जीवनात त्यामुळे उत्पन्न होणारे प्रश्न सोडविण्याची शक्ती त्याच्या अंगात नव्हती. म्हणून त्याला नाव गाव सोडून राहण्या व्यतिरिक्त मार्गंच उरला नाही. त्याला सिद्धीचे कसकसे दुष्परिणाम होतील हे माहीत नव्हते. माहीत होताच तो हिमालयात निघून गेला हे साहजिक आणि योग्यच झाले."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हां झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

माझी लाडकी

इंद्रसेन नगराच्या गादीवर चंद्रसेन राजा राज्य करीत असतां शिवशर्मा नावाचा एक दरबारी कवि होता.

त्या राज्यात दर वर्षी वसंत, नवरात्रि वगैरे उत्सव मोठ्या थाटाने होत असत. देशोदेशीचे विद्वान, कवी, गायक आणि कलाविद इंद्रसेन नगराला येत असत. ते आपल्या कलेचे प्रदर्शन करून राजाकडून मोठमोठी पारितोषिके आणि सन्मान मिळवून स्वदेशी जात. एकदां सत्कार समारंभ वगैरे संपले. शिवशर्माचा सुद्धा फार मोठा सत्कार झाला.

उत्सव संपल्यावर आलेल्या सर्व ब्रह्मवृंदाला जेवणे दिली गेली. त्यांचा सत्कार झाला. शिवशर्मा त्या वेळी ते सर्व पहायला गेला होता. लोकांची इतकी गर्दी होती की. राजाच्या नोकरांनाही आवरणे कठीण झाले. त्या गर्दीत शिवशर्मा एका जागी चिखल होता, त्या चिखलात पाय घसरून पडला. सर्व अंग चिखलाने भरले.

राजवाड्याच्या वरच्या मजल्यातून राजाने ते पाहिले आणि हाक मारून विचारले– "काय हो हे?" त्याला उत्तर देत शिवशर्माने हा श्लोक म्हटला–

"क्षु तृ ड्आशाः कुटुंबिन्यो मयि जीवति नान्यगाः,
ता सा मंत्या प्रियतमा, तस्या शृंगार चेष्टितम् ।"

[भूक, तहान आणि आशा माझ्या तीन बायका आहेत. त्यांच्यापैकी तिसरी ही माझी सर्वात लाडकी आहे. तिची ही शृंगारचेष्टा आहे.]

Fullscreen 127 24 / 68

अंड्यांचा व्यापार

गीतापूरची अंडी फार प्रसिद्ध होती. त्या गावचे शेतकरी शेतकामाबरोबर कोंबडी पाळीत आणि जोडधंदा म्हणून हा गावठी धंदा करीत त्या धंद्यात त्यांना चांगली मिळकत होत असे. अंडी चांगल्या आकाराची आणि रुचकर असल्यामुळे चांगली किंमत येई.

परंतु एका वर्षी कसला तरी रोग पसरला आणि कोंबड्या पटापट मरू लागल्या. आणि अशी वेळ येऊन ठेपली की गावात एकही कोंबडी नमुन्यालादेखील उरली नाही. दीनानाथ नांवाच्या शेतकऱ्याकडे पांचशे कोंबड्या होत्या. त्यांपैकी एकदेखील वांचली नाही.

ही काहीतरी भूतपिशाच्चबाधा असावी, असा दीनानाथाला संशय येऊ लागला. त्या भुतांचा नाश व्हावा यासाठी होम केल्याशिवाय भागणार नाही. दुर्लक्ष केले तर ती भुते आपल्या मानेवर बसायला मागेपुढे पाहणार नाहीत, असे त्याला वाटले.

इतर शेतकऱ्यांना दीनानाथाचे म्हणणे बरोबर वाटले. शेजारच्या गावी एक मांत्रिक रहात होता. सर्वांनी मिळून चंदा केला आणि त्या मांत्रिकाला बोलवून भूतबाधा नष्ट करण्याचा त्याच्या करवी प्रयोग करायचे ठरले.

एका शनिवारी रात्री तो मांत्रिक आपल्या शिष्यवर्गासह गीतापूरला आला आणि भुतांना पळवून लावण्यासाठी मंत्रतंत्र काय ते त्याने केले आणि खूप जेवून खाऊन व बरेचसे पैसे मिळवून आपल्या गावी निघून गेला.

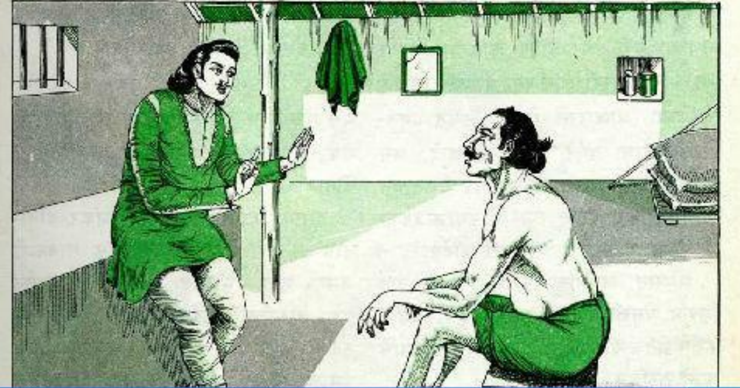
आतां यापुढे भीती नाही असा विचार करून गांवकऱ्यांनी कोंबड्या विकत आणल्या आणि अंड्यांचा धंदा पुन्हां सुरू केला. परंतु एका आठवड्याच्या आत सर्व कोंबड्या मेल्या.

"पुरे झाला बाबा हा कोंबड्यांचा धंदा. आपण बरे आणि आपली शेती बरी. कोणता तरी शाप आहे आपल्या कपाळी." दीनानाथ म्हणाला.

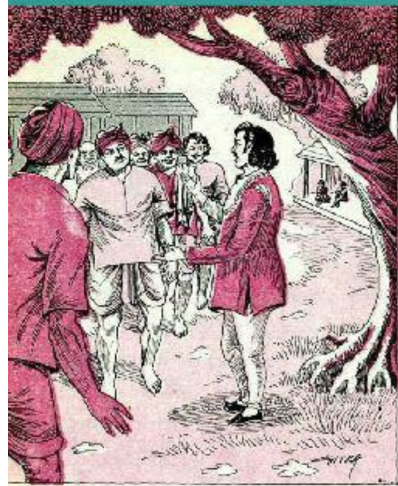
अशा तऱ्हेने गीतापूरला औषधालादेखील अंडे मिळणे अशक्य झाले. शेतकरी वर्गाला तेव्हांपासून फावल्या वेळी माशा मारीत बसण्याव्यतिरिक्त काही काम उरले नाही.

गीतापूरच्या एका धनी शेतकऱ्याचा मुलगा शंकर सुट्टीचे दिवस होते म्हणून घरी आला होता. मागच्या खेपेस तो घरी आला होता तेव्हां दोन्ही वेळ अंड्याशिवाय त्याचे जेवण होत नसे. या खेपेस तीन दिवस झाले तरी जेवणाबरोबर अंड्याचा वासही मिळाला नाही.

त्याने आपल्या आईला विचारले तेव्हां ती म्हणाली–"पाप लागलं आहे आपल्या गावाला. भुतांनी सर्व कोंबड्या खाऊन टाकल्या." परंतु शंकरला ते खरे वाटेना. अंड्यांचा धंदा गावात खूप चाले आणि शेतकऱ्यांना चांगली मिळकत होत असे हे त्याला चांगले माहीत होते. गावात पुन्हां तो धंदा सुरू झाला पाहिजे आणि त्यासाठी काय वाटेल ते करावे लागले तरी करावयाचे त्याने मनाशी ठरविले. देशात अन्नधान्याचा तुटवडा होता. मांसमासळीसुद्धा फारच कमी मिळे. म्हणून

Fullscreen 127 26 / 68

कोंबड्या पाळण्याचा धंदा वाढविणे आवश्यक होते.

दुसऱ्या दिवशी उजाडतांच शंकर दीनानाथच्या घरी गेला आणि कोंबड्या मेल्या त्या कोणत्या तरी स्पर्शजन्य रोगाने, म्हणजे साथीच्या आजाराने मेल्या आहेत, भूतपिशाच्चबाधा वगैरे सर्व खोटे आहे, असे शंकरने दीनानाथाला अनेक प्रकारे समजावून सांगून पाहिले. परंतु त्या भोळ्याभाबड्या शेतकऱ्याला त्याचे म्हणणे खरे वाटेना.

शहरात असतांना त्याने थोडी जादू शिकून घेतली होती. त्या जादूचा प्रयोग करून शेतकऱ्यांचा अंधविश्वास दूर करण्याचे त्याने ठरविले.

तो गांवकऱ्यांना म्हणाला–"मी जास्त दिवस शहरात असतो न! तिथल्या देवळात पुष्कळ बैरागी आणि सिद्धपुरुष राहतात. आमच्या बाबांनी गावातली खबर-बात पत्रांत लिहितांना गावात होत चाललेला हा प्रकारही मला कळविला होता. तेव्हां मी एका सिद्धपुरुषाकडे जाऊन त्याला कोंबड्या पटापट मरत असल्याचे सांगितले. त्यांचे नाव आहे गंभीरानंद महाराज. त्यांनी मला एक ताईत दिला आणि त्याचा प्रभाव कोंबड्यावर फार चांगला होईल असे सांगितले. तो प्रभाव तुम्ही प्रत्यक्ष डोळ्यांनीच पहा. तुम्हांला खरे वाटावे म्हणून मीच कोंबड्यांचा धंदा सुरू करून शापमुक्ति कशी मिळेल हे दाखवितो. ताईताचा प्रभाव पाहतां का? केव्हां म्हणाल तेव्हां दाखवायला मी तयार आहे."

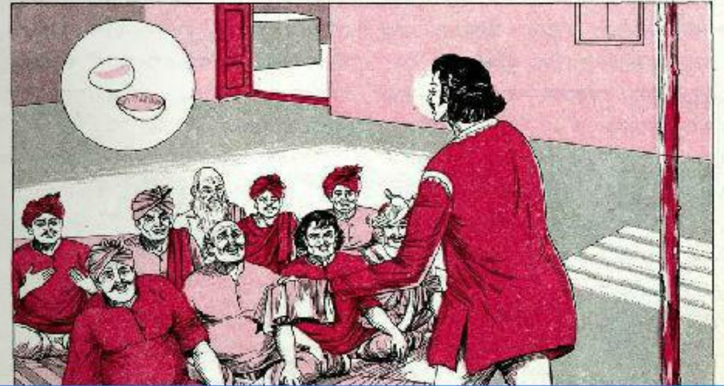
"हो! उद्या दुपार उलटल्यावर ये. येथें माझ्या घरीच तो प्रयोग दाखव. मी सर्व शेतकऱ्यांना पहायला बोलावितो." दीनानाथ म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी तीन प्रहरी शंकर दीनानाथच्या घरी गेला. तेथे पुष्कळ गावकरी जमले होते. शंकरने आपल्या खिशातून एक तांब्याचा ताईत काढून चौरंगावर ठेवला. नंतर त्याने दुसऱ्या खिशातून हातरुमाल काढून [illegible] ठेवला. मग उजव्या हाताने खिशांतून कोंबडीचे अंडे काढून डाव्या हातात ठेवले आणि ते हातरुमालात झांकून ठेवले. नंतर ताईत काढला आणि उजव्या हाताने तो हातरुमालात घालून त्याने आत काहीतरी हालचाल केली. पुन्हां ताईत बाहेर काढला. काही वेळ थांबून हात रुमालाची टोके बाजूला सरकवली. त्याच्या डाव्या हातात दोन अंडी दिसल्यावर गावकरी आश्चर्यचकित होऊन डोळे फाडून पाहू लागले.

शंकरने दोन अंडी रुमालात गुंडाळून खिशात ठेवली आणि ताईत काढून डोळ्यांना लावून तांबड्या दोऱ्याने आपल्या दंडाला बांधून ठेवला.

त्या दिवशी प्रयोग करण्यापूर्वी एकदोन दिवस शंकर शहरात जाऊन पशु चिकित्सक आणि कुक्कुट तज्ञांना भेटला आणि त्यांचा सल्ला व मदत घेऊन कुक्कुट पालनावर पुस्तके, औषध व इंजेक्शने विकत घेतली. इंजेक्शने कशी द्यायची हे त्याने शिकून घेतले होते. दोन दिवसात या विषयावर त्याने अनेक गोष्टींची माहिती करून घेतली होती आणि दीनानाथच्या घरी प्रयोग करण्यापूर्वी अंडी दुप्पट करण्याची रीतदेखील समजून शिकून घेतली होती.

ती रीत अशी: एका मोठ्या अंड्याचे टरफल घेऊन त्याचे दोन उभे समसमान भाग कापून घ्यायचे. अर्ध्या टरफलात एक लहान अंडे सहज राहू शकते. अशी दोन

Fullscreen 127 28 / 68

अंडी ठेवलेले मोठे अंडे शंकरने प्रयोगाच्या वेळी पूर्वी तैयार करून आणले होते. त्याने प्रेक्षकांना अंडयाचा वरचा भाग तेवढा दाखविला. हात घालून हाल-चाल करताना अंडी टरफलातून बाहेर काढली. थोडया अंतरावरून पाहणाऱ्यांना टरफलाचे दोन जोडलेले भाग एकाच अंडयासारखे वाटत होते.

जादू यशस्वी झाल्यावर शंकरने पुढला कार्यक्रम हाती घेतला. त्याने काही कोंबडया विकत आणून पाळल्या. सरकारकडून त्याला उत्तम प्रकारचा कोंबडयांना घालायचा चारा मिळाला. स्पर्शजन्य रोग होऊ नयेत म्हणून त्याने कोंबडयांना रोग-निरोधक इंजेक्शने दिली. कोंबडया झपाटयाने वाढल्या आणि मोठी अंडी घालूं लागल्या. एकदेखील कोंबडी मेली नाही. गावकरी येऊन त्याच्या कोंबडया पाहून त्याची पद्धत व रीत पाहून जात. चार आठवडयात शंकरचा धंदा उत्तम तऱ्हेने चालू लागला.

"हा सर्व या ताईताचा प्रताप आहे दिनूमामा! त्यानेच माझा धंदा वांचविला. कोंबडयांना चांगला आहार दिला आणि कोंबडयांची वाढ चांगली झाली. इंजेक्श-नांनी त्यांना पुष्ट केले. तुम्ही मुळीच भिण्याचे कारण नाही यापुढे. पुन्हां कोंबडया पाळ-ण्याचा धंदा सुरू करून गीतापूरच्या अंडयांना पुन्हां बाजारांत पाठवा. त्या सिद्धपुरुषाकडून मी आणखी ताईत घेऊन येतो. मी येथे आहे तोंपर्यंत माझा ताईत आहेच. मी दर रोज प्रत्येकाकडे जाऊन कोंबडयांना काही त्रास होऊ नये याची काळजी वाहातो.

शंकरने दिलेल्या प्रोत्साहनामुळे त्याच्या मार्गदर्शनाखाली शेतकऱ्यांनी पुन्हां कोंबडया पाळण्याचा धंदा सुरू केला. त्यांना खूप फायदा होऊ लागला.

शंकरने स्वतः पशुचिकित्सा शास्त्राचा जास्त अभ्यास करून त्यात प्राविण्य संपादन केले. त्या मार्गदर्शनाखाली कोंबडया पाळण्याचाच धंदा नव्हे, तर गोपालन वगैरे धंदेही उर्जितावस्थेत आले.

निर्लज्ज सदा सुखी

चंद्रवर्मा नावाच्या राजाच्या सभामंडपावर धर्मू नावाचा एक शिपाई पाहारेकऱ्याचे काम करीत असे. चंद्रवर्मा एकदां त्या बाजूने जात असतां धर्मूला म्हणाला– "काय रे. तुला एकटयाला बरेच काम पडत आहे नाही का? तुला मदतीला आणखी एका शिपायाला पाठवून देतो."

"प्रभूं! त्याची गरज नाही!" असे धर्मू उत्तर देणार, तितक्यात राजा निघून गेला होता.

धर्मू त्याला मदतीची गरज नाही म्हणाला, त्याला एक कारण होते. राजाच्या दर्शनास येणाऱ्या लोकांकडून धर्मु खूप लांच घेत असे. त्यात त्याला चांगली प्राप्ती होई. मदतीला आणखी कोणी आला म्हणजे त्याच्या मिळकतीत एक वांटेकरी येणार किंवा तो आपल्या विरुद्ध राजाचे कान भरणार अशी शंका त्याला आली.

दुसऱ्या दिवशी त्याला नको असलेला 'मदतनीस' आला. राजाच्या दर्शनास येणाऱ्या लोकांना बाजूला बोलावून नेऊन आपले बक्षिस धर्मूं वसूल करू लागला. ते पाहुन त्याच्या मदतनिसाने त्याला धमकावले की, महाराजांना जाऊन कळवीन. धर्मूने आपल्या मिळकतीतील वांटा द्यायचे प्रलोभन दिले. परंतु तो मानेना. कारण धर्म् लांच घेत असल्याच्या संशयावरूनच तर राजाने त्याला धर्मूवर डोळे ठेवण्या-साठी नेमले होते.

आपला मदतनीस मदत करणार नाही, कळल्यावर धर्मूने पवित्रा बदलला. राजाच्या दर्शनाला येणाऱ्या लोकांना तो सांगे–"हे पहा, मालक! हा आहे ना, मी आपल्याकडून लांच घेतो अशी महाराजांकडे तक्रार करायची म्हणतो आहे. तुम्ही माझ्या बाजूने साक्ष दिली पाहिजे बरं का?"

Fullscreen 127 30 / 68

धर्मु मुरलेला माणूस होता. वीस वर्षे त्या जागी त्याने ते काम केले होते. ज्यांच्याकडून तो पैसे घेई त्यांची थोडी-फार कामे करवूनही देत असे. तो त्या जागेवर नसला तर त्यांची कामे करवून देणारा माणूस हातचा जाईल या हेतूने लांच देणाऱ्या लोकांनी साक्ष द्यायचे मान्य केले. त्यामुळे दुसऱ्या पाहरेकऱ्याचे तोंड बंद झाले. शिवाय धर्मूने विरुद्ध तक्रार करू नये म्हणून त्यानव्याने आपल्या पगारातली पंचनांश रक्कम धर्मूला देण्याचे कबूल केले.

दोन महिने असेच गेले. नवरा पुरा नव्या पाहारेकऱ्याच्या बायकोने राजाच्या कानावर घातली. राजाने चवकशी केली. तेव्हां खरी गोष्ट राजाला कळली. तेव्हां राजाने धर्मूला कचेरीवर घंटा वाजविण्याच्या कामावर नेमले.

कचेरीत काम करणाऱ्या कारकुनांना भेटून धर्मूने त्यांच्यावर कामाचा भार वाढत चालल्याबद्दल सहानुभूतीचे दोन शब्द बोलून त्यांना आपल्या बाजूला वळवून घेतले. म्हणाला–"तुमच्यावरचा कामाचे ओझं कमी करायला कामाची वेळ कमी करायचा उपाय मी करतो. त्याबद्दल सर्वांनी मला थोडीथोडी मदद केली पाहिजे." गरीब कारकून त्या गोष्टीस कबूल झाले. त्या दिवसापासून कचेरीची वेळ सुमारे एक तास कमी होऊ लागली.

कित्येक महिने हे चालू होते. धर्मूकडे कुबेराचे धन एकत्र होत होते. त्याने राजधानीच्या मध्यभागी एक मोठा बंगला बांधला.

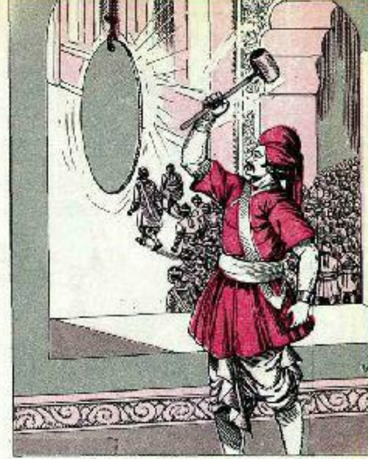
एके दिवशी राणीला आश्चर्य वाटले. ती राजाला म्हणाली–"काय हो, दिवस लवकर कसा काय संपतो? संध्याकाळ मात्र कां रेंगाळत येते? हे सर्व विचित्रच वाटतं आहे! चंद्रवर्माला सुद्धां तसेच वाटत होते. परंतु त्याने कधी त्या गोष्टीकडे ध्यान

अंतःपुरातल्या घडाळाजवळ पापणी न हालविता बसून राहिला.

कचेरीत काम सुरू होईपर्यंत घड्याळ अगदीबरोबर चालत होते. एका मिनिटाचा ही फरक नव्हता. परंतु वाळूच्या घड्याळा-तली सर्व वाळू पडायच्या आतच पुढल्या घंटा वाजत गेल्या. घंटा वाजविणारा धर्मूच होता. संध्याकाळी कचेरी बंद व्हायच्या वेळी शेवटची घंटा वाजली तोंपर्यंत एका तासाचा फरक पडला. तेव्हां राजाला दिवस लहान होण्याचे कारण समजले.

चंद्रवर्माने धर्मूला बोलवून सर्व चवकशी केली तेव्हां तो कारकुनांकडून व अधिकाऱ्यां-कडूनही खूप लांच घेत असल्याचे कळले. परंतु जुन्या नोकराला एकदम कामावरून कमी करायला राजाचे मन मानेना. कोणत्यातरी कडक अधिकाऱ्याच्या हाता-खाली नेमावे म्हणजे याची खोड जाईल, असे राजाला वाटले.

बराच विचार केल्यावर राजाला आठ-वले की, त्याचा सेनापती म्हणजे सामान्य माणूस नसून मनाचा कर्कोटक नागासारखा आहे. राजाने त्याच दिवसापासून धर्मूला सेनापतीच्या खास विश्वासतल्या नोकराच्या पदावर नेमले. या नवीन पदावर धर्मुने इमानदारापणाने वागण्याचे ठरविले आणि काम करू लागला.

एके दिवशी संध्याकाळी धर्मू फलझाडांना पाणी घालीत असतां बागेच्या बाजूला जी खोली होती त्यांत सेनापती व त्याची बायको दोघांची परस्परांशी कोणत्यातरी गोष्टीवरून बरीच बोलाचाली झाली. ते बोलणे प्रेमाचे नसून काहीतरी भांडण असावे असे धर्मूला कळायला वेळ लागला नाही. त्याची उत्सुकता वाढली व तो खिडकीला कान लावून उभा राहिला. तेव्हां त्याला कळले की सेनापती बाहेर सिंहासारखे किती गरजले तरी बायकोसमोर गोगलगाईसारखे उभे राहतात. बायकोने रागाने एकदम हातात आले ते उचलून नवऱ्याला बडवायला सुरवात केली.

Fullscreen 127 32 / 68

ते दृश्य कोणी पाहिले तर नसेल, असा संशय येऊन सेनापतीने खिडकी-बाहेर वांकून पाहिले तर धर्मू उभा. सेनापतीला पाया खालची जमीन धसल्या-सारखे झाले. बायकोला काय बोलणार? तो बागेत येऊन धर्मूवर कावण्याच्या बेतात होता.

धर्मू त्यापूर्वीच म्हणाला–"पुरे करा हो मालक! किती प्रेम असले म्हणून बायकोच्या हातचा मार खातात का कोणी? ही गोष्ट राजधानीत पसरली तर मालकांची किती बेअब्रू होईल?"

सेनापतीला ती गोष्ट झोंबली. ती गोष्ट या कानाची त्या कानाला कळतां कामा नये, अशा विनवण्या करायला लागल्या धर्मूजवळ त्याला.

"त्यात काय मालक? परंतु महा-राजांनीच बोलावून विचारले की 'काय रे, कशी वाटली नवी नोकरी? नवी जागा?' तर खोटं कसं बोलायचं मालक?" धर्मू म्हणाला.

सेनापतीला धर्मूचे तोंड बंद करायला चारा घालावा लागला. हळूहळू धर्मूला सेनापतीच्या बायकोकडूनही चांगली मिळकत होऊ लागली. सिंहासारखा सेनापती आणि त्याची बायको धर्मूसमोर ताटाखालीची मांजरे झाली. ही गोष्ट राजाधानीभर पसरली आणि एके दिवशी राजाच्या कानावरही पोचली.

राजाने धर्मूला बोलावून सर्व चवकशी केली तेव्हां सर्व कळले. त्याचा सेनापतीला जांच होणे बरोबर नाही असा विचार करून राजाने धर्मूला कमावरून काढून टाकले. तोंपर्यंत धर्मूने पुष्कळ मिळकत करून घेतली असल्याने त्याला नोकरी गेल्याचे मुळीच वाईट वाटले नाही.

उलट त्यानेच काही निरुद्योगी तरुणांना बोलावून थोडघां पगारावर नेमले आणि त्यांना काम वाटून देऊन राजधानीभर फिरून कोठे काही विशेष घडेल ते पाहून एका वहीत टिपून ठेवायचे आणि त्या [illegible] त्या वह्यातल्या मुख्यमुख्य गोष्टी धर्मू एका वहीत टिपून ठेवी. त्या टिप्पणाला धर्मू 'बखर' म्हणत असे.

धर्मूच्या बखरीची कीर्ती राजधानीभर पसरली. कोणाला माहीत नसलेली, परंतु हवी असलेली गोष्ट धर्मूच्या बखरीत सांपडू लागली.

त्या वर्षी दसऱ्याचा उत्सव मोठ्या थाटाने राजधानीत साजरा झाला. तो पाहण्यासाठी दूरदुरून लोक आले होते. राजेरजवाडेही आले होते. त्यांनी त्यावेळी भेटी व नजराणे चंद्रवर्माला दिले. एका राजाने एक सुंदर हिऱ्याची अंगठी दिली होती.

दहाव्या दिवशी संध्याकाळी दसऱ्याचा उत्सव संपला. सर्व लोक आपापल्या गावी परतले. उत्सवाच्या गर्दीत चंद्रवर्माच्या बोटातली हिऱ्याची अंगठी कोठेतरी गळून पडली. नोकरांचाकरांनी, शिपायांनी पुष्कळ शोधून पाहिली, परंतु शेवटी हात टेकून म्हणाले–"आतां मिळाली तर धर्मूच्या बखरीतच मिळेल!"

राजाने पाहूया तर गंमत, असा विचार करून धर्मूला बखर घेऊन बोलवून आणायला शिपायाला पाठविले.

तो आल्यावर राजाने त्याला बखर उघडून दहाव्या दिवशी, म्हणजे दसऱ्याच्या दिवशी घडलेल्या विचित्र गोष्टी बखरीतून वाचायला सांगितले.

Fullscreen 127 34 / 68

धर्मूने बखरीची पाने उलटून एका जागी वाचले–"दक्षिणेकडच्या गल्लीत एका झाडाला राजाच्या अंबारीचा हत्ती बांधून ठेवलेला आहे. माहूत घाईघाईने आपल्या घरी पळत निघून गेला."

राजाने ती बातमी टिपून ठेवणाऱ्या तरुणाला बोलवून आणायला धर्मूला सांगितले. त्या तरुणाने राजाच्या सर्व माहूतांना एका रांगेत उभे केल्यावर खास अंबारीच्या माहूताला ओळखले.

राजाने त्या माहूताला विचारले–"कायरे, तू हत्तीला असा गल्लीत बांधून पळत घरी निघून जायचं कारण काय?"

माहूत म्हणाला–"त्या दिवशी महाराज, आपण हत्तीवरून उतरलात आणि पायीच उत्सवाच्या वेळी हिंडू लागलात माझी चूक नाही महाराज!"

तो तरुण राजाला म्हणाला–"महाराज! काल याची बायको पैठणी विकत घेऊन आणि मोत्यांचा हार करून द्यायला हट्ट [illegible] बसला होता. ते मी एकले होते आणि ती गोष्ट ही बखरीत नमूद केली आहे, महाराज!"

बखरीत ती गोष्ट नमूद झालेली दिसली.

"एवढे पैसे तुझ्याकडे आले कसे, सांगशील का? की फांशी देऊ?" राजाने करड्या स्वरांत विचारले.

माहूत थरथर कापत म्हणाला–"महाराज! त्या दिवशी आपण अंबारीतून उतरण्याच्या घाईत होतां. आपल्या बोटातली अंगठी गळून पडली. ती मी चटदिशी उचलली. ती विकून खर्चाला पैसे आणून द्यायला बायकोने हट्ट धरला, महाराज!"

राजाला अंगठी मिळाली. धर्मू आणि त्याच्याकडे काम करणाऱ्या पोरांचा कसा उपयोग करून घ्यायचा, याविषयी राजा विचार करू लागला. त्यांना गुप्तचरांचे आणि हेरगिरीचे काम द्यायचं त्याने ठरविले. त्यांना चांगला पगार दिला. तेव्हांपासून त्या राज्यात हेरांचे आणि गुप्तचरांचे एक निराळे खाते सुरू झाले.

निरुपयोगी सल्ला

एका गावाच्या टोकाला स्मशानात भुतांचा अड्डा होता. त्यांच्यात एक म्हातारी भुतीण होती. तिला इतर भुते त्यांच्या समोर जेजे प्रश्न उभे रहात ते सांगत आणि ती ते प्रश्न कसे सोडवायचे सांगे.

एकदा म्हातारी भुतीण जंगलात हिंडून दमल्यावर एका जुनाट पडक्या विहिरीच्या कठड्यावर जाऊन बसली.

"कोण बसलं आहे ते कठड्यावर? माझी जागा आहे ही सारी!" तो आवाज ऐकून म्हाताऱ्या भुतिणीने मान वर करून पाहिले तेव्हां तिला एक तरणी भुतीण दिसली. तिला म्हातारीने विचारले–"तुझी आहे का ही जागा? असेल त्यात काय? कठडा खूप मोठा आहे. तू सुद्धां बस येऊन." ती म्हणाली.

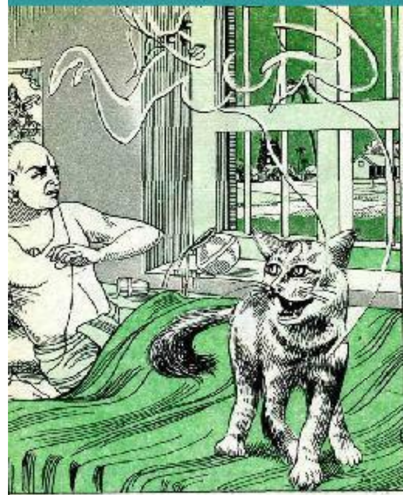
ती तरुण भुतीण म्हाताऱ्या भुतिणीच्या शेजारी येऊन बसली.

"मी इकडच्या स्मशानात राहते. भुतांसमोर काही प्रश्न उभा राहिला की ती मला येऊन विचारतात." असे सांगून म्हातारीने तरुण भुतिणीला आपली ओळख सांगितली.

ते ऐकून ती तरुण भुतीण म्हणाली–"माझ्यासमोर एक समस्या उभी राहिली आहे." तिने म्हातारीला तिच्या समोरची समस्या सांगितली.

ती रहात असे त्या वडाच्या झाडाजवळ एक जुने घर होते. एका महिन्यापूर्वी त्या घरात एका संगीत शिक्षकाने गाण्याचे क्लास काढले. गावातले बरेच लोक गाणे शिकायला त्या शिक्षकाकडे येत. दिवसभर संगीत क्लास चालत आणि मुलेमुली येऊन संगीत शिकत. इतके दिवस निश्चितपणे त्या झाडावर राहणाऱ्या भुतिणीला त्या संगीताची कटकट होत असे. त्या संगीत

Fullscreen 127 36 / 68

शिक्षकाला त्या घरातून कसे पळवून लावायचे ही समस्या भुतिणीसमोर होती.

ते सर्व ऐकून म्हातारी भुतीण म्हणाली– "ही काय मोठी समस्या झाली का ग? मी मोठमोठ्या समस्या सोडविल्या आहेत. मी सांगते तसे कर म्हणजे तुझी समस्या सहजी सुटेल." असे सांगून म्हातारीने तरुण भुतिणीला कोणतातरी सल्ला दिला.

त्या तरुण भुतिणीला तो सल्ला आवडला. ती त्या दिवशी रात्री तो संगीत शिक्षक रहात असे त्या घरात गेली आणि बोक्याचे रूप घेऊन आत उडी मारली. तो आवाज ऐकून संगीत शिक्षकाची झोप मोडली. लगेच ती बोक्याचे रूप टाकून भुतिणीचे रूप घेऊन उभी राहिली. त्या शिक्षकाने निर्भयपणे तिला विचारले–"कोण ग तू? या अपरात्री तुझे येथे काय काम?"

भुतीण मोठ्याने हसत म्हणाली–"तुला माहीत नाही का, मी एक भुतीण आहे. मी वाटेल ते रूप घेऊन मी या घरात फिरत राहीन." असे म्हणत तिने वटवाघळाचे रूप घेतले आणि उडू लागली.

"ठीक, तर तुला पुण्य लागेल, तू दररोज बोक्याच्या रूपात येऊन माझ्या घरात वाटेल तितकी फीर, उंदरांचा मला जो त्रास होतो तो तरी कमी होईल. नंतर पालीचे रूप घेऊन किडे, डास वगैरे खात जा." संगीत शिक्षक म्हणाला.

ती तरुण भुतीण रागाने म्हणाली– "मला दुसरे काही काम नाही असे वाटलं का तुला?" असे म्हणत फणकाऱ्याने ती तेथून निघून गेली.

दुसऱ्या दिवशी ती विहिरीच्या कठड्यावर त्या म्हाताऱ्या भुतिणीला भेटून म्हणाली–"आजी! तुझी युक्ती फुकट गेली. तो मोठा वस्ताद दिसतो आहे."

"अग एक युक्ती यशस्वी झाली नाही तर दुसरी होईल. ऐक तरी." असे सांगून म्हातारीने तिला दुसरी एक युक्ती सांगितली.

ती तरुण भुतीण त्या दिवशी रात्री त्या संगीत शिक्षकाच्या घराच्या छपरावरची कवले काढून खाली जमिनीवर फेकू लागली.

तो आवाज ऐकून संगीत शिक्षकाची झोप मोडली. त्याने बाहेर येऊन विचारले– "कोण ते कवले काढते आहे?"

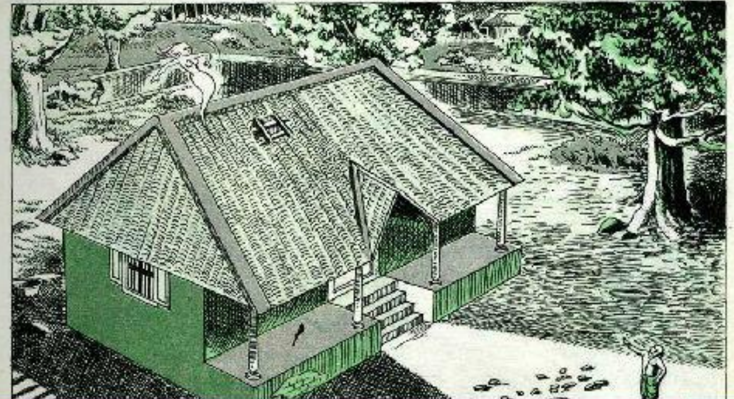
"मी, भुतीण! काही तरी करीत राहल्याशिवाय मला करमत नाही." असे म्हणत ती हवेत कोलांट्या मारू लागली.

"ही सरकस तू मागाहून पाहिजे तेवढी कर. पहिल्याने थोडे काम आहे ते कर. अलीकडे चार पैसे माझ्याकडे जमले आहेत. मी जुनी कवले काढून गच्चीच करावी म्हणतो आहे. उजाडायच्या आधी सर्व कवले काढून टाक बघू." असे सांगून संगीत शिक्षक बाहेर एका झाडाखाली झोपला आणि घोरू लागला.

"मोठा लबाड दिसतो आहे की हा! माझ्याकडून फुकटात काम करवून घेणार आहे वाटतं?" असा विचार करून वटवाघळाचे रूप घेऊन ती तरुण भुतीण ओरडत विहिरीच्या दिशेने उडून गेली.

"तू बरीच उत्साहाने आली आहेस. संगीत शिक्षकाला काढून लावलेस वाटते घरातून?" म्हाताऱ्या भुतिणीने तरुण भुतिणीला विचारले.

"कपाळ माझं! त्यानेच मला पळवून लावले. त्याच्याजवळ तुझे सल्ले आणि युक्त्या सर्व फुकट गेल्या." तरुण भुतीण म्हणाली. आपल्या दोन्ही युक्त्या फुकट निरुपयोगी

Fullscreen 127 38 / 68

ठरलेल्या ऐकून म्हातारीला अपमान वाटला. तिने आणखी एक उपाय सुचविला.

त्याप्रमाणे तरुण भुतीण दुसऱ्या दिवशी गेली. तिने दार वाजवून संगीत शिक्षकाला जागे केले.

"पुन्हां कशाला घेऊन आली आहेस आपले काळे तोंड, माझी झोप मोडायला?" संगीत शिक्षक म्हणाला.

"तू मुकाट्याने हे घर सोडून चालता होणार आहेस की नाही? गावातला इकडचा हा सर्व भाग माझा आहे. मी कित्येक दिवसांपासून येथे राहते आहे. तू येऊन आपले गाणे सुरू करून माझी शांती हरण केली आहेस." ती म्हणाली.

"अस्सं! मी कित्येक दिवसांपासून भाड्याने घर मिळाले नाही म्हणून काळजीत होतो. संगीत शिक्षकाला भाड्याने कोण घर देणार? माझ्या नशिबाने मला हे घर सहजी मिळाले. पुष्कळ मोठी शिष्यमंडळी मिळाली आहे. म्हणून हे घर सोडून जाण्याचे माझ्या मनात मुळीच नाही. तूच तुला वाटेल तिकडे निघून जा. मी ना नाही म्हणणार!" संगीत शिक्षकाने तिला साफ उत्तर दिले आणि करवट बदलून पुन्हां झोपला.

तरुण भुतिणीचे एवढेसे तोंड झाले. ती विचार करू लागली रिकामटेकडे बसून सल्ला द्यायला काय गेले त्या थेरडीला? स्वतःचा प्रश्न स्वतःच सोडवायला हवा.

दुसऱ्या दिवशी दिवसभर विचार करून रात्री ती संगीत शिक्षकाला भेटून म्हणाली– "उद्यांपासून रात्री मला संगीत शिकवा. नाहीतर दिवसां मुलंमुली शिकायला येतात त्यांच्याबरोबर येऊन बसेन शिकायला." तिच्या बोलण्याच्या धाटणीवरून ती तसे करणार या गोष्टीची खात्री पटल्यावर संगीत शिक्षक घाबरला. आतांच कोठे चांगलं नाव मिळू लागलं आहे. मी भुतांना संगीत शिकवितो हे कळलं तर चिटपाखरू-देखील इकडे फिरकणार नाही. गावकरी मला धक्के मारून गावाबाहेर काढतील. म्हणून त्या दिवशी रात्रीच संगीत शिक्षकाने घर बदलले.

उशिरां ज्ञानोदय

एका गावी शिवू आणि शितू नावाचे दोन शेतकरी होते. शिवूने दोन एकर जमिनीत ज्वारी पेरली. पीक छान येण्याची चिन्हे दिसत होती आणि कापणीची वेळ जवळ येऊन ठेपली होती. नेमकी त्या वेळीच शितूची गुरे शिवूच्या शेतात शीरली आणि उभ्या पिकाचा नाश झाला. शिवूने शितूकडे एक हजार रुपये नुकसान भरपाई मागितली. शितूने ती अमान्य केली.

शिवूने गावातल्या पंचांकडे धाव घेतली आणि न्याय करायला सांगितला. त्यांनी चवकशी करून शिवूवर आरोप लावला की, त्याने शेताला कुंपण बांधून शेताच्या रक्षणाची व्यवस्था केली नव्हती. शितूवर त्यांनी आरोप ठेवला की, त्याने निष्काळजी-पणाने गुरे सोडली. म्हणून शेताचा नास झाला. त्याने गुराखी किंवा गडी गुरांबरो-बर ठेवायला हवा होता. दोघांचीही चूक होती. म्हणून एक हजार नुकसान भरपाई दोघांवर वाटून शितूला पाचशे रुपये नुकसान भरपाईचे म्हणून शिवूने द्यावे असा निवाडा दिला.

गावचा पाटील लांचखोर होता. म्हणून शितूला त्याची मदत घ्यावेसे वाटले. तो त्याच्याकडे पंचांच्या निवाड्याविरुद्ध न्याय मागायला गेला. त्याने त्याला अडीचशे रुपये त्याबद्दल द्यायचे कबूल केले. पाटलाला आणखी काय पाहिजे? त्याने पंचांविरुद्ध निवाडा दिला की, चूक शिवूचीच होती की त्याने कुंपण घालून शेताच्या रक्षणाची पुरेशी सोय केली नव्हती. मुक्या गुरांना कोठे तोंड लावायचे आणि कोठे लावायचे नाही, कळते का. म्हणुन शितूने नुकसान-भरपाई देण्याची मुळीच गरज नाही.

शिवूला पाटलाचा निवाडा कसा मान्य होणार? तो मामलेदाराच्या कचेरीत

पाटलाच्या निकालाविरुद्ध न्याय मागायला गेला. त्याने मामलेदाराला अडीचशे रुपये चारून आपल्याकडे वळवून घेतले आणि आपल्या बाजूने निवाडा करवून घेतला.

मामलेदाराने निवाडा दिला तो असा– "गावांत किती शेते आहेत. प्रत्येक शेताला कोणी कुंपण घालीत नाही. म्हणून शिवूचे नुकसान शितूने एक हजार रुपये देऊन भरून काढावे."

शितू तो निवाडा ऐकून का स्वस्थ बसणार? तो गेला जिल्हा अधिकाऱ्याकडे. तोदेखील लांचखाऊच. तो म्हणाला– "मामलेदाराने तुझ्याविरुद्ध निवाडा देऊन एक हजार रुपये तू शिवूला द्यावेत असा निकाल दिला होता ना? तरमग तू त्यातले अर्धे रुपये तरी मला दे. तुझ्या बाजूने निकाल होईल."

पांचशे रुपये लांच दिली तरी आपल्याला अडीचशे रुपयाचा फायदाच होईल असा विचार करून शितूने पांचशे रुपये त्याला दिले. मामलेदाराचा निवाडा बरोबर नाही. पाटलाने दिलेला निकालच बरोबर होता असा जिल्हाअधिकाऱ्याने निकाल दिला.

शिवूला आतां मात्र राग आला. तो प्रांताकडे धावला. पांचशे रुपये लांच देऊन त्याने त्याच्याकडून शितूच्या विरुद्ध आणि आपल्या बाजूने निकाल करून घेतला. आतां प्रांताच्या वर अपील म्हणजे सर्वोच्च न्यायाधिकाऱ्याकडेच. तो मात्र लांचखाऊ नव्हता. खरा न्यायनिवाडा करणारा होता. त्याने सुरवातीपासून सर्व गोष्टींची चवकशी केली आणि पंचांनी जो न्याय दिला होता, तोच बरोबर होता, असा न्याय दिला शितूने शिवूला पांचशे रुपये मुकाट्याने दिले आणि कान धरला.

शिवू आणि शितू घरी परत येत असतां परस्परांजवळ बोलू लागले, पंचांनी दिलेला निवाडा मान्य करून आपण गप्प बसलो असतो तर आपले आजपर्यंत झाले तितके नुकसान झाले नसते. दो ी प्रत्येकी साडेसातशे रुपये घालवून बसले होते. मेहनत फुकट गेली ती वेगळीच.

भूतदया

एक राजा आपला वाढदिवस मोठ्या थाटामाटाने साजरा करीत होता. त्याचे सामंतराजे अनेक नजराणे घेऊन आले. एक शिकारी एक हरणाचे पाडस घेऊन आला. ते त्याने नजराणा म्हणून दिले. राजाने खूप होऊन ओंजळभरून सोन्याची नाणी त्याला दिली.

ते पाहून मंत्री म्हणाला–"त्या शिकाऱ्याला दिलेले बक्षिस थोडे जास्तच झालं नाही का?"

राजा म्हणाला–"तसं जास्त काय दिलं? स्वतंत्रपणे विहार करणाऱ्या निरुपद्रवी प्राण्याला पुन्हा स्वतंत्रता देण्याची संधी मला दररोज मिळेल का?"

"महाराज, आपण एका गोष्टीचा विचार करावा. पकडल्या गेलेल्या निरुपद्रवी प्राण्यांना आपण सोडून देत आहात हे कळले तर तसे प्राणी धरून आणून देणारे अनेक लोक येतील. त्यांपैकी काही प्र'ण्यांना या प्रयत्नात कष्ट देखील सोसावे लागतील. आपण भूतदया दाखवायचीच असेल तर कोणीही निरुपद्रवी प्राण्यांस धरू नये असा कायदा करा. परंतु निरुपद्रवी प्राण्यांना धरून आणल्यानंतर त्यांना सोडून दिल्याने भूतदया होते असे मात्र मानणे बरोबर होणार नाही." मंत्री म्हणाला.

राजाला ती गोष्ट पटली व त्याने तसा कायदा केला.

Fullscreen 127 42 / 68

संन्याश्याचा संन्यास

वरंगल राज्याचे पतन झाल्यानंतर काकतीय साम्राज्याचा अस्त झाला. काकतीय चक्रवर्ती प्रतापरुद्र याते हरिहरराय आणि बुक्कराय नावाचे दोघे भाऊ खजीनदार होते. त्यांनी तुंगभद्रेच्या किनाऱ्यावरील प्रदेशात प्रस्थान करून तेथे विजयनगर राज्याची स्थापना केली. हरिहरराय वारल्यावर बुक्करायच राज्याचे अधिपती झाले. बुक्कराय एक कर्तबगार शासक हो.ते त्यांनी प्रजेत कोठे भेदभाव दिसला तो किंवा धार्मिक वैर दिसले ते दूर करण्याचा खूप प्रयत्न केला. प्रजा सुखी होती आणि शांतता नांदत होती. मुसलमानांचा अत्याचार असह्य झाल्यावर वरंगल व इतर प्रदेशातील हिंदूप्रजा विजय नगराच्या राज्याश्रयाला येऊन सुखाने राहू लागली. परंतु बुक्करायाने नेहमी एक धोरण अवलंबिले होते, धार्मिक वैषम्य त्यांना पसंत नव्हते. सर्व धर्मांच्या अनुयायांना ते समदृष्टीने वागवीत.

वरंगल सोडून हिंदू लोक जात त्यांना सुताचा एक धागासुद्धां बाहेर नेण्याची मनाई होती. जवळ असे ते सरकारात जमा करून जावे लागे. पैसा अडका न्यायचा झालातर सरकारी अधिकाऱ्यांच्या डोळ्यात धूळ फेकूनच जावे लागे. मुसलमानांना मोकळेपणे बाहेर जायला किंवा यायला परवानगी होती.

वरंगल येथे मुत्याल नावाचा एक हिंदू सावकार होता. लहानथोर अधिकाऱ्यांची तोंडे भरणे त्याला अशक्य झाले. त्याने विजयनगर राज्यात प्रयाण करण्याचे मनाशी ठरविले. मोकळेपणे जायचे म्हणजे अंगावरच्या वस्त्रांशिवाय बरोबर काही नेणे शक्य नव्हते. म्हणून त्याने एका फकीराबरोबर मैत्री वाढविली.

त्या फकीराजवळ एक उंट होता. तो मक्कामदिना वगैरे तीर्थक्षेत्रांची यात्रा त्या उंटावरच करून आला होता. त्याचे स्वत.चे असे निराळे नाव नव्हते. तो फकीर नावानेच ओळखला जाई. त्याला कोणी 'फकीरा' म्हणून हाक मारले की तो अभिमानाने आपल्या दाढीवर बोटांनी विंचरल्यासारखा हात फिरवीत बोले. तो फकीर मुत्याल सावकाराला मदत करायला कबूल झाला. मुत्यालकडे हिरे, माणिक्ये आणि सोने पुष्कळ होते. तो सर्व ऐवज फकीराने विजयनगरला पोचता केला तर मुत्याल सावकाराने त्याला एक लाख रुपये इनाम देण्याचे कबूल केले.

फकिराने पुढे निघावे आणि त्यानंतर पंधरा दिवसांनी मुत्यालने निघावे. फकिराने विजयनगरला पोचल्यावर मुत्याल येईपर्यंत वाट पहावी, असे ठरले.

ठरल्याप्रमाणे फकीर निघाल्यावर पंधरा दिवसांनी मुत्याल निघाला आणि विजयनगरला सुखरूप येऊन पोचला. त्याने त्या फकीराचा पुष्कळ शोध केला. जो भेटेल त्याला आणि घरोघरी जाऊन चवकशी केली. परंतु फकीरचा पत्ता लागला नाही.

वस्तुस्थिती अशी होती की, इतके वैभव पाहल्याबरोबर फकीराचे डोळेच फिरले.

आपली दाढी काढून टाकली आणि हिंदू व्यापाऱ्याचा वेष घेऊन, मुत्यालने त्याच्याकडे दिलेले हिरे वगैरे सर्व विकून टाकले.

तो विजयनगरच्या रस्त्यावर हिंडत असतां एकदां त्याला मुत्याल भेटला. मुत्यालने त्याला ओळखले नाही. म्हणाला– "काय हो, पंधरा दिवसापूर्वी येथे वरंगलहून एक फकीर एका उंटावर बसून विजयनगरला आला. तो तुम्हांला कोठे दिसला का?"

"पाहिल्यासारखा वाटतो हो! त्याला एक मोठी लांब दाढी होती नाही का?" फकिराने मुत्यालला विचारले.

"होय होय, त्याचा पत्ता आहे का

Fullscreen 127 44 / 68

"कालच तो या जागी मला भेटला होता हो! त्याच्याकडे थोडे सोने, हिरे आणि माणिक्येसुद्धां होती. विकत घेतां का, मला विचारीत होता. मी नाही विकत घेतले. काही सुद्धा, इतक्यात कोणी बगदादचा व्यापारी भेटला. दोघे बगदादला निघून गेले." असे म्हणत फकीर संवयी प्रमाणे दाढी बोटांनी विचरल्यासारखा हात हलवू लागला.

मुत्यालने तत्काळ त्याला ओळखले व म्हणाला–"तूच की रे तो फकीर आहेस, माझा सर्व ऐवज गडप करणारा!"

"मी? चुकतां आहां तुम्ही!" फकीर म्हणाला.

दोघांमध्ये बरीच बोलाचाली झाली. शेवटी मुत्याल बुक्करायांकडे गेला आपले गाऱ्हाणे घेऊन. त्याने घडलेले सर्व वृत्त सांगून न्यायनिवाडा करायला विनंती केली. बुक्करायांनी फकिराला न्यायालयात बोलाविले. त्यांनी फकिराला मुकाट्याने ऐवज मुत्यालला परत देऊन टाकायला सांगितले.

... नाहीच." फकीर म्हणाला.

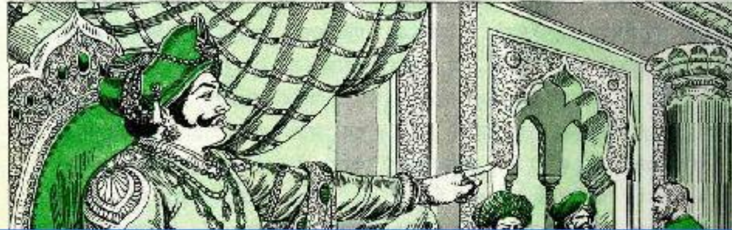
"मग मुत्याल तुला फकीर कां म्हणतो आहे?" बुक्करायांनी फकीराला विचारले.

फकीर म्हणाला–"महाराज! मी एक व्यापारी आहे, माझ्याजवळ खूप पैसे आहेत असे समजल्याने त्याने हा खोटा आरोप माझ्यावर लावला आहे."

बुक्कराय एक क्षणभरच थांबले असतील विचार करायला. फकिरावाला म्हणाले–"ह्या मुत्यालने लावलेला आरोप खरा ठरू शकत नाही. तेव्हां तुला जायला हरकत नाही."

फकीर आनंदाने फुलून जाऊन बाहेर निघून जात असतां बुक्कराय पाठीमागून मोठ्याने म्हणाले–"त्या फकीराला जरा थांबायला सांगा."

लगेच फकीराने मागे वळून पाहिले. अशा तऱ्हेने फकीराला बुक्करायांनी पकडले. मुत्यालला त्याचे सर्व वैभव तर मिळालेच, त्याचबरोबर फकिराला शिक्षासुद्धा झाली.

सर्व उलटेच

एका गावी विठोबा आणि रखमाबाई नावाचे नवरा बायको रहात. रखमाबाई जे म्हणेल त्याच्या विरुद्ध विठोबा बोले. एकदां दिवाळीचा सण आला तेव्हां रखमाबाई नवऱ्याला विचारू लागली–"दिवाळीला माहेरी जावे म्हणते." विठोबा म्हणाला–"शक्य नाही. घरात पडून रहा स्वस्थपणे."

त्या दिवशी रात्री रखमाबाईचा भाऊ रघू तिला व मेहुण्याला भेटायला आला. तिने भावाला, नवरा म्हणाला ते सांगितले. रघू रात्री जेवण झाल्यावर छान झोपला. दुसऱ्या दिवशी उजाडतांच निघतांना विठोबाला म्हणाला–"मी ताईला म्हटले, सण आहे, चल, चार दिवस माहेरी! तुम्ही सुद्धा जा म्हणालात म्हणे. परंतु ती हट्ट करते आहे, यायला तयार नाही. ही अशी तऱ्हेवाइकासारखी कां झाली कळत नाही. परंतु तिला नका बर का काही विचारू तुझा भाऊ!"

लगेच विठोबा घरात जाऊन म्हणाला–"तो तुला माहेरी घेऊन जातो म्हणाला, पण तू नाही म्हणालीस, म्हणे. कां नाही जात? जा बघू."

"कशाला? नको हो. मी इकडेच राहते, तुम्ही रेशमी साडी आणून दिलीत तर सणाच्या दिवशी सकाळी जाऊन संध्याकाळी परत येईन." रखमाबाई म्हणाली.

विठोबा संतापून–"ते काही चालायचे नाही. आतांच नीघ. मुकाट्याने दिवाळी माहेरी काढून सावकाश ये!" असे म्हणत गाडी घेऊन यायला निघाला.

Fullscreen 127 46 / 68

खरं की खोटं?

पुरी विद्यापीठात विद्याभ्यास संपवून सुधीर आणि सुरेंद्र नावाचे दोघे राजकुमार आपापल्या राजधानीला निघाले. दोघांत गाढ मैत्री होती. दोघे शेजारच्या देशातच रहात असत.

वाटेत एक जंगल होते. ऐन मध्यभागी पोचल्यावर ते पावसात सापडले. सुदैवाने पावसापासून बचाव व्हायला त्यांना जवळच एक पडके जुने देऊळ दिसले. आत पाऊल टाकतांच त्यांना त्यांच्या आधी देवळात येऊन पोचलेला एक बैरागी दिसला.

त्यांनी विचारले तेव्हां तो बैरागी उत्तर देत म्हणाला–"मी एक ज्योतिषी आहे. देशभर भ्रमण करून कालच मी येथे आलो. मला माणसातला मंदपणा आवडत नाही. मी देशदेशांतराचा प्रवास करून ज्योतिष्यशास्त्रात फार मोठे पांडित्य संपादन केले आहे."

सुरेंद्राला ज्योतिष्याची फार आवड होती. त्याने आपले भविष्य सांगायला त्या बैराग्याला सांगितले.

"भविष्य काळात काय होणार हे कळले तरी मनुष्याला करण्यासारखे असे काहीच नसते. कारण जे व्हायचे असते ते होतेच. मी आपल्या ज्ञानाचा उपयोग माणसासाठी करीत नाही." तो ज्योतिषी म्हणाला.

"काही येत नसणारासुद्धा अशा गप्पा मारू शकतो की!" सुरेंद्र वार करण्याच्या हेतूने म्हणाला.

बैरागी काही वेळ डोळे मिटून मग म्हणाला–"तुम्ही येण्यापूर्वी या जंगलापलीकडे असलेल्या विदर्भदेशाच्या भविष्याविषयी मी जोतिर्गणित करीत होतो. एका आठवड्याच्या आत त्या राज्यात फार मोठमोठे बदल होणार आहेत. आतां तेथे एका अयोग्य राजाचे राज्य आहे. त्या अयोग्य राजाचा खून होणार. परंतु त्याला ठार करणारा गादीवर बसणार नाही, दुसराच बसेल. माझे हे भविष्य कधी खोटे ठरणे शक्यच नाही."

सुरेंद्र त्यानंतर काहीच बोलला नाही. ज्योतिष्यावर सुधीरचा विश्वासच नव्हता. म्हणून त्याने तर तोंडच उघडले नाही.

इतक्यात पाऊस थांबला आणि दोघे मित्र बैराग्याचा निरोप घेऊन पुढच्या प्रवासाला निघाले. जंगल पार झाल्यावर एक हमरस्ता लागला. त्या वाटेने एका दिशेला विदर्भदेश होता. दुसऱ्या दिशेने गेले तर त्यांचा स्वदेश होता.

सुरेंद्र थांबला व मित्राला म्हणाला–"विदर्भाविषयी ऐकलं ते खरे आहे का पाहून यावेसे वाटते आहे. या विदर्भदेशाचा राजा अयोग्य आहे. त्याच्यामुळे प्रजेला फार त्रास होत आहे. त्याला ठार करून विदर्भदेशाच्या प्रजेचे हित करावे असे वाटते आहे."

सुधीर चकित होऊन म्हणाला–"त्या बैराग्याच्या बोलण्यावर विश्वास करून तू विनाकारण स्वत:चा जीव धोक्यात घालून घेणार आहेस का? कोणत्यातरी परक्या देशाचे हित करायला तुला कोणी सांगितले? असा वेड्यासारखा वागू नकोस. समज, बैराग्याचे भविष्य खरं ठरलं, विदर्भदेशाच्या राजाचा खून झाला तरी त्याचा फायदा तुला मिळणार नाही. आणखी कोणीतरी राजा होईल."

"मला त्याचा फायदा होतो की नाही, याची मला गरज नाही. कोणाचं का बरं होईना. बैराग्याचे भविष्य खरे की खोटे हे मी पाहणार आहे. तू जा तर पुढे, मी तुझ्या पाठोपाठ येतोच." असे सांगून सुरेंद्र विदर्भदेशाच्या दिशेने निघाला.

सुधीरचे पाय हालत ना. आपला मित्र कोणत्यातरी भयंकर संकटात सांपडणार आहे, त्याचे रक्षण करण्यासाठी त्याच्या

Fullscreen 127 48 / 68

असे त्याला वाटले. म्हणून तोही सुरेंद्रच्या मागे विदर्भदेशाच्या मार्गाने चालू लागला.

सुरेंद्र सरळ विदर्भदेशाच्या राजधानीत गेला. तो एका धर्मशाळेत उतरला. सुधीर त्याच्या पाठीमागून जाऊन ती धर्मशाळा पाहून विदर्भदेशाचा मंत्री कालकेशी याच्या घरी गेला आणि स्वत:चा परिचय करून देऊन त्याचा मित्र सुरेंद्र याच्या विषयी-देखील त्याच्याशी सर्व बोलला. नंतर तो कालकेशीला म्हणाला–"एक आठवडाभर माझ्या मित्राला कैदेत ठेवून नंतर त्याला सोडा. तो आपल्या वाटेने परतेल. नंतर तो कोणाचाही खून करण्याचा प्रयत्न करणार नाही, या गोष्टीची मी हमी देतो."

"आमच्या राजाच्या खुनाचा विचार ज्या व्यक्तीच्या मनात आहे, त्याचा शिरच्छेद मी तत्काल करावा म्हणतो आहे. परंतु तुझ्याकडे पाहून मी तो विचार मनातून काढून टाकतो आहे. तुझ्या सांगण्याप्रमाणे मी त्याला एक आठवडाभर कैदेत ठेवून नंतर सोडतो." कालकेशी म्हणाला.

सुरेंद्रच्या जिवाला काही धोका नाही असे वचन मंत्र्याकडून मिळाल्यावर सुधीरने त्याचा मित्र कोठे उतरला आहे वगैरे गोष्टी सांगितल्या. नंतर मित्राची सुटका होईपर्यंत तेथेच रहायचे ठरवून सुधीर आणखी एका धर्मशाळेत जाऊन उतरला.

परंतु दुसऱ्या दिवशी उजाडतांच एक वाईट बातमी सुधीरच्या कानावर आली. सुरेंद्रने गेल्या रात्रीतच विदर्भदेशाच्या राजाचा खून केला असून कैद झाला आहे.

ते ऐकून सुधीर हताश झाला. तो कालकेशीला भेटून म्हणाला–"हा खून होऊ नये म्हणून मी आपल्याला माझ्या मित्राला कैद करून ठेवा, असे प्रथमच नव्हते का सांगून ठेवले? तुम्ही लगेच जाऊन त्याला कैदेत कां नाही टाकलेत? तुमच्या निष्काळजीपणामुळेच नाही का ही घोर घटना घडली? तुम्हांला ते शक्य नसल्याचे तुम्ही सांगितलं असतं तर मी दुसरा काहीतरी उपाय केला असता!"

कालकेशी म्हणाला–"तू म्हटल्यासारखं मी करायला गेलो होतो, परंतु तुझ्या मित्राला ते कळलं की काय, त्यापूर्वीच तो निसटला. तो इतक्या लवकर हे काम करील असे नव्हते वाटले मला. त्याला फाशीची शिक्षा आतां सुटत नाही."

सुधीरला फार वाईट वाटले, काय करावे सुचेना. मंत्र्याजवळ बोलण्यासारखे सुद्धा त्याला काही दिसले नाही. आपल्या मित्राला वांचवायचा काही मार्ग निघतो का, म्हणून तो बराच वेळ विचार करीत बसला. मित्राच्या मृत्यूला आपणच तर एका तऱ्हेने कारण झालो आहो, असेही त्याचे एक मन सांगे.

आणखी काही दिवस लोटले. राजधानी दुसऱ्याच दिवशी मंत्री कालकेशीचा राज्याभिषेक होणार असल्याची व त्याच मुहूर्तावर सुरेंद्राला फाशीची शिक्षा होणार ही वार्तापसरली.

सुधीर राज्यसभेत गेला. दरबारात गर्दी होती. कालकेशी सिंहासनाजवळच्या एका आसनावर बसला होता. सिंहासन रिकामेच होते. सुरेंद्राला बेड्या घालून आणण्यात आले. पहिल्याने त्याचा शिरच्छेद आणि त्यानंतर कालकेशीचा राज्याभिषेक व्हायचे ठरले होते,

सुधीर कालकेशीजवळ जाऊन म्हणाला–"प्रभू, राजद्रोह्याच्या शिरच्छेदाचे काम करण्याची संधी मला द्यावी. ते काम

Fullscreen 127 50 / 68

करून मी आपल्या जबाबदारीतून मुक्त व्हावे म्हणत आहे."

कालकेशीने त्या गोष्टीस होकार दिला.

सुधीरने आपली तलवार उपसून सुरेंद्र-च्या बाजूने एक पाऊल टाकले आणि कोणतीतरी शंका आल्यासारखे दाखवून परत कालकेशीकडे वळला आणि विद्युत्-वेगाने त्याने कालकेशीचा शिरच्छेद केला.

त्यावेळी सभेत हा:हाकार उडून जायला पाहिजे होता, परंतु मुंगीच्या चालण्याचा आवाजसुद्धा ऐकू येईल इतकी स्तब्धता होती. राजाचे शिपाई जमिनीकडे पहात उभे राहाले. इतक्यात सभेत आनंदाने जयजयकार होऊ लागला. कारण काल-केशी मेल्याचा प्रजेला आनंद झाला होता.

सुरेंद्रच विदर्भदेशाचा राजा व्हावा असे राज्यसभेत एकमताने ठरले. लगेच थोडया वेळाने सुरेंद्रचा राज्याभिषेक झाला.

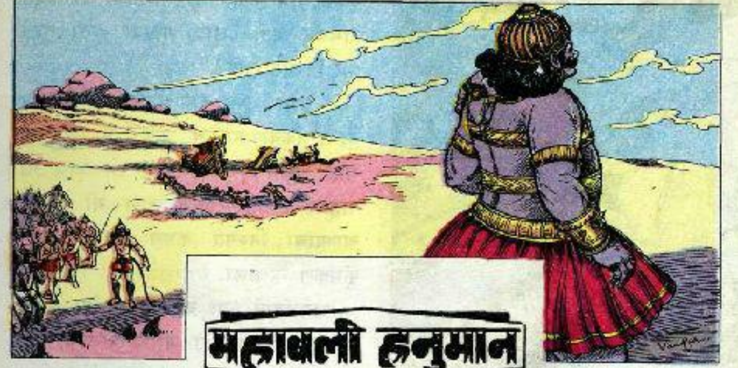
नंतर आपला मित्र सुधीर याला कड-कडून भेटून सुरेंद्रने विचारले—"तू मंत्र्याचा खून केलास तो मला वांचविण्यासाठीच ना की बैरागी म्हणाला ते खोटे ठर-विण्यासाठी ?"

"दोन्ही गोष्टी नाहीत. कालकेशीचे वागणे, मला सुरवातीपासून संशयास्पद दिसले. त्या दुष्टाने आपल्या राजाच्या रक्षणासाठी काही न करतां तू त्या दिवशी खून केल्यावर हिकमतीने तुझ्या जिवावर स्वत:च गादी बळकावण्याचा घाट घातला. बैराग्याचे भविष्य त्याच वेळी खोटे ठरले. तू चराजाला मारलेस आणि तूच राजा झालास."

सुरेंद्र हसत म्हणाला—"नाही मित्रा! बैराग्याचे भविष्य अक्षर अक्षर खरे ठरले. राजाला मी नव्हते ठार केले, कालकेशीनेच ठार केले. तो आरोप त्याने माझ्यावर लावला आणि स्वत: राजा होण्याचा प्रयत्न केला होता."

ते ऐकून सुधीर आश्चर्यचकित झाला. त्याने कालकेशीचा वध केला नसता तर तोच राजा झाला असता आणि बैराग्याचे भविष्य खोटे ठरले असते. ते खरे व्हायला सुधीर व सुरेंद्रच कारण झाले.

महाबली हनुमान

सहस्त्रावधी वानर कुंभकर्णावर एकदम तुटून पडले. सर्वांनी त्या पर्वताकार हावरदे मुष्टिप्रहार केला. नखांनी ओर-बाडले, दातांनी चावले आणि लाथा ढोपरांनी मारून पाहिले. परंतु कुंभकर्णाला त्याचे काहीच वाटले नाही. उलट तो वानरांना धरून आपटून मारून खाऊ लागला.

परंतु हिंमत हारल्याशिवाय अंगदाने आणि सुग्रीवाने खडक आणि पर्वतशिखरे कुंभकर्णावर फेकायला सुरवात केली. तरी ते कुंभकर्णाला एक पाऊलही मागे सरकवू शकले नाहीत. कुंभकर्णाने आपले त्रिशूल सुग्रीवावर फेकले. परंतु हनुमानाने मध्येच ते धरून मोडून टाकले. ते पाहून वानरांना आनंद झाला आणि ते सिंहनाद करू लागले. परंतु कुंभकर्णाने एक पर्वतशिखर उपटून सुग्रीवावर टाकले. सुग्रीवाला बेशुद्ध झालेला पाहून कुंभकर्ण त्याला खांद्यावर उचलून घेऊन लंकेकडे निघाला. हेतू हा की सुग्रीवाला उचलून नेल्यावर वानरसैन्य हताश होऊन परत जाईल व त्यांच्याबरोबर रामलक्ष्मणही निघून जातील.

परंतु मारुती, सुग्रीवाला कुंभकर्ण उच-लून घेऊन जात असताना पाहूनही कचरला नाही. त्याला सुग्रीव आपली सुटका करून घेऊन परतेल या गोष्टीची खात्री होती. म्हणून तो वानरांना धीर देण्यासाठी थांबला.

सुग्रीव शुद्धीवर आल्यावर स्वत:ला कुंभकर्णाच्या खांद्यावर पाहून भ्याला नाही. त्याला लंकानगरीचे रस्ते व गल्ल्या दिसत

Fullscreen 127 52 / 68

होत्या. त्याने एकाएकी कुंभकर्णाच्या नाका-कानाचा करकरून चावा घेऊन स्वतःची सुटका करून घेतली. कुंभकर्ण त्याला जमिनीवर फेकून लाथा मारणार इतक्यात सुग्रीव आकाशात उड्डाण करून पसार झाला.

सुग्रीवाला निसटून पळालेला पाहल्यावर कुंभकर्ण पुन्हां युद्धभूमीवर आला आणि वानरांना निर्दयपणाने धरून गाजरामुळचां-सारखा खाऊ लागला. तेव्हां लक्ष्मणाने त्याच्यावर शरवृष्टी सुरू केली. परंतु कुंभकर्णाने त्याच्याकडे दुर्लक्ष केले आणि रामावर धावला.

राम त्याला म्हणाला–"कुंभकर्णा! तू इंद्राला जिकले आहेस हे खरे असले तरी एवढे मात्र लक्षात ठेव की मी इंद्र नसून रामचंद्र आहे. आज माझ्या हाती तुझा वध निश्चत आहे!"

"रामा! तुला काय वाटले, मी विराध, वाली किंवा मारीच आहे? मी कुंभकर्ण आहे. तुझा पराक्रम काय तो आज मी पाहणार आहे. आज तुला मी कच्चा खाण्याचा निश्चय करून आलो आहे." कुंभकर्ण म्हणाला.

रामचंद्राने ज्या बाणांचा प्रयोग करून तालवृक्ष पाडले होते आणि वालीचा वध केला होता तेच बाण काढून कुंभकर्णावर त्यांच्या प्रयोग केला. परंतु कुंभकर्णाच्या अंगाला स्पर्श करून ते बाण खाली पडले. तेव्हां रामाने वायव्यास्त्राचा प्रयोग केला. तो कुंभकर्णाच्या उजव्या हाताला लागला आणि गदेसह तो हात तुटून गळून पडला.

परंतु कुंभकर्ण पाऊल मागे न घेता सिंहगर्जना करीत एक मोठा वृक्ष डाव्या हाताने उपटून रामावर धावला. तेव्हां रामाने इंद्रास्त्राचा प्रयोग करून तो हातही तोडून टाकला. तरी कुंभकर्ण मागे सरकला नाही. रामचंद्रावर चालून आला. तेव्हां रामाने त्याचे दोन्ही पाय एकेक बाण सोडून कापून काढले आणि शेवटी त्याचा शिरच्छेद केला.

कुंभकर्ण मेल्याची वार्ता ऐकून राक्षस टाहो फोडून रडू लागले. रामचंद्राच्या नावानेच त्यांना कांपरे भरले. वानरांनी रामचंद्राच्या शौर्याची प्रशंसा केली.

कुंभकर्णवधाची बातमी ऐकून रावण बेशुद्ध होऊन पडला. त्या गोष्टीवर कोणाचा विश्वासच बसेना. कुंभकर्णाची मुले देवांतक, नरांतक, त्रिशिर आणि अतिकाय लहान मुलासारखे मोठमोठ्याने रडू लागले. त्याचप्रमाणे कुंभकर्णाचे भाऊ महोदर व महापार्श्वदेखील रडू लागले. सर्व लंकेवर शोककळा पसरली.

शुद्धीवर आल्यावर रावणाला जयाची आशा सुटली. लंकेवर वानरांचा अधिकार होणार असे त्याला वाटू लागले. त्याला राज्याची आशा उरली नाही. सीतासुद्धा आतां आपल्याला मिळत नाही हे त्याला स्पष्ट दिसू लागले. परंतु भ्रातृऋण फेडण्याचे त्याने ठरविले. कुंभकर्णाच्या वधाचा सूड उगविण्याचा त्याने मनाशी निश्चय केला. आपण विभीषणाचा सल्ला न मानून चूक केली. त्याच्या सारखा कटुसत्य सांगणारा भ्राता आपल्याला कोठून मिळणार? असा तो पश्चात्तापही करू लागला.

रावणाला दुःखी पाहून त्रिशिर म्हणाला–"काका! आपण त्रिलोक जिकला होता आणि आतां या सामान्य रामाला भिण्याचे

कारणच काय? आपण आपले शौर्य व पराक्रम विसरला आहां का? मला पाठवा रणांगणावर, मी रामाचा वध करून येतो."

ते ऐकून देवांतक, नरांतक आणि अतिकाय रणांगणावर जायला तयार झाले. ते पाहून रावणाचा पुन्हां उत्साह वाढला. त्याने आपल्या पुतण्यांना आशीर्वाद देऊन युद्धाला पाठविले.

पुन्हा वानरांराक्षसांचे भयंकर युद्ध झाले. नरांतक एक शूर राक्षस होता. त्याचे शौर्य पाहून वानर घाबरले. ते पाहून सुग्रीवाने अंगदाला त्याच्या समाचाराला पाठविले. अंगदाने सुग्रीवाच्या

Fullscreen 127

आज्ञेला मान देऊन नरांतकाशी घोर युद्ध केले आणि शेवटी त्याचा वध केला.

ते दृश्य पाहून त्रिशिर, महोदर आणि अतिकाय अंगदावर धावले. अंगद एकटा तिघां राक्षसांशी युद्ध करीत होता. तेव्हां हनुमान त्याच्या मदतीला धावला. त्याने एक मुष्टिप्रहार करून देवांतकाचा वध केला. नील वानराने अंगदाच्या मदतीला येऊन महोदराला ठार केले.

महापार्श्व राक्षसाशी ऋषण वानराने भयंकर युद्ध करून त्याला वाटेला लावले. महापार्श्वला मेलेला पाहून राक्षसांचा धीर सुटला आणि ते शस्त्रास्त्रे टाकून रणांगणावरून पळून गेले.

रणांगणावर शूर राक्षसांचा वध झाल्याचे कळल्यावर अतिकाय समोर आला. त्याचा देह म्हणजे एक लहानसा पर्वतच होता. त्याला पाहून रामचंद्राने विभीषणाला विचारले–"हा शूर राक्षस कोण आहे?"

विभीषणाने या शब्दात अतिकाय राक्षसाचा परिचय दिला–"हा धान्यमालीच्या पोटी जन्मलेला रावणाचा मुलगा आहे. याचे नाव अतिकाय आहे. तो पराक्रमात रावणाच्या बरोबरीने आहे. त्याने ब्रह्मदेवाच्या कृपेने दिव्यास्त्रे मिळविली आहेत. त्याचबरोबर ब्रह्मदेवाकडून त्याला एक वरदानही मिळाले आहे. त्या वरदानाने देव किंवा दानव कोणाच्याही हाती त्याला मरण नाही. त्याला ब्रह्मदेवाकडून कवच आणि एक रथ ही मिळाला आहे. त्यांच्या मदतीने त्याने अनेक वेळा देवादानवांचा पराभव करून राक्षसांचे रक्षण केले आहे. त्याचा वध वेळीच केला गेला नाही तर आपले फार मोठे नुकसान होण्याची शक्यता आहे."

मध्यंतरी वानरसैन्याबरोबर अतिकायचे युद्ध सुरू झाले होते. कुमुद, द्विविद, मैंद, नील आणि शरभ हे वानरवीर अतिकायशी आपली सर्व शक्ति एकवटून युद्ध करू लागले. परंतु सर्वांचे प्रयत्न व्यर्थ ठरले. उलट त्यांनाच अतिकायच्या हाती मार खाऊन माघार घ्यावी लागली.

त्यानंतर अतिकाय सरळ रामचंद्रासमोर येऊन स्वतःच्या पराक्रमाच्या वल्गना करीत म्हणाला–"मी पळपुट्यांशी युद्ध करणार नाही. या कोणाला समोरासमोर युद्ध करायची हिंमत असेल तर."

ते ऐकून लक्ष्मणाला राग आला. त्याने आपल्या धनुष्याची प्रत्यंच्या अतिकायला सावध करण्यासाठी एकदां टंकारली. ते पाहून अतिकाय म्हणाला–"लक्ष्मणा! तू आहेस अजून लहान. तुझ्याशी युद्ध करून मी आपला पराक्रम काय दाखविणार? माझ्याशी युद्ध करायला तुला पाठविलेच कोणी? व्यर्थ आपले प्राण गमावून बसशील! बाजूला हो माझ्या समोरून!"

"तू आपल्या फुशारक्या सोड आणि आपला पराक्रम काय तो प्रथम दाखव. शूर पराक्रमी वीर गप्पा मारीत नाहीत. शौर्य दाखवितात. आत्मस्तुतीचा येथे काही उपयोग नाही."

त्यानंतर दोघांचे परस्परांशी धनुर्युद्ध प्रारंभ झाले. पहिल्याने, या पोराशी काय युद्ध करायचे या भावनेने अतिकाय युद्ध करीत होता. परंतु लक्ष्मणाचे काही बाण लागल्यावर अतिकायचे डोळे उघडले. त्यानंतर मात्र त्याने खरे युद्ध सुरू केले. दोघांनी परस्परांवर दिव्यास्त्रे सोडली. अतिकायाच्या बाणांनी लक्ष्मणाला बरेच

लागले. परंतु लक्ष्मणाचे बाण अतिकायचे कवच भंग करू शकले नाहीत. म्हणून लक्ष्मणाने ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग केला. ते अडविण्यासाठी अतिकायने केलेले प्रयत्न वृथा ठरले. शेवटी ब्रह्मास्त्राने अतिकायचा शिरच्छेदच झाला.

अतिकायचा वध झाल्यावर राक्षस शोक करू लागले. आपल्या अति पराक्रमी मुलाच्या वधाची बातमी ऐकून रावणाला आश्चर्यच वाटले. राम व लक्ष्मणांच्या हाती राक्षसांचे एकेक करून वीर रणांगणावर पडत होते. रामलक्ष्मणांच्या व वानरवीरांच्या शौर्याचा अंदाज न लावू शकल्याची चूक रावणाच्या लक्षात आली.

Fullscreen
127
56 / 68

बापाला चिंतामग्न होऊन बसलेला पाहून मेघनाद म्हणाला–"मी जिवंत असेपर्यंत तुम्हांला दुःखी होण्याचे कारणच काय? माझ्यासमोर आजपर्यंत कोणाचाच टिकाव लागला नाही. मी रामालक्ष्मणांचा वध करतो. तुम्ही अगदी निश्चित रहा. हा मी निघालो युद्धाला.

मेघनादाने बापाचा निरोप घेतला आणि उत्तम जातीची खेचरे आपल्या रथाला जुंपायला सांगून तो त्या रथात बसून निघाला. मेघनाद युद्धाला निघत असलेला पाहून अनेक राक्षसवीर त्याच्या पाठोपाठ निघाले. त्यांना नवीन उत्साह चढला. मेघनादाने युद्धभूमीवर पाय ठेवल्यावर दिव्य रथ मिळावा म्हणून होम करण्याचे ठरविले आणि राक्षसांना चारीबाजूला पाहरा देण्यासाठी उभे केले. त्यानंतर त्याने शास्त्रोक्त मंत्रोच्चार करून अग्नीत आहुती देण्यास सुरवात केली. अग्नी प्रज्वलित झाला. धुराशिवाय मोठमोठ्या ज्वाला वर उठू लागल्यां.

त्यानंतर मेघनादने ब्रह्मास्त्राचा जप केला आणि त्या अस्त्राबरोबर आपले धनुष्य, रथ, आणि इतर आयुधे मंत्रवून पवित्र केली. होम संपल्यावर मेघनाद रथात बसला आणि रथ, आयुधे आणि सारथी सर्वांसह आकाशात उडाला आणि अंतर्धान पावला.

राक्षस सैन्य पायदळ, अश्वसैन्य आणि रथ युद्धभूमीवर दाखल झाले. राक्षसांनी अनेक प्रकारच्या आयुधांनी वानरांवर प्रहार केला. मेघनादाने त्यांना प्रोत्साहन देऊन ठेवले होते. मेघनाद अदृश्यरूपे वानरांवर अस्त्रे सोडीत होता. एकेका अस्त्राने त्याने पांच पांच सहासहा वानरांचा वध केला. त्याने प्रमुख वानरवीरांनादेखील घाबरवून सोडले. गंधमादन, नल, मेंद, गज, सुग्रीव, ऋषभ, अंगद आणि द्विविद त्याच्या बाणांनी जखमी झाले. परंतु प्रयत्न करूनही ते मेघनादला पाहू न शकल्यामुळे त्याच्या केसालाही धक्का पोहचव शकले नाहीत.

मेघनादाचे बाण रामालक्ष्मणांनाही लागले. तेव्हां रामचंद्र लक्ष्मणाला म्हणाला–"मेघनाद मायावी रूपाने युद्ध करीत आहे. म्हणून त्याचा वध करणे शक्य नाही. तेव्हां आपण त्याचा बाण लागल्याने बेशुद्ध झाल्याचे सोंग केले तर तो आनंदाने लंकेला परत जाईल. यावेळी तरी हाच उपाय करणे बरोबर होईल."

त्याप्रमाणे राम आणि लक्ष्मण बाण लागतांच बेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडले. अनुमान केल्याप्रमाणे मेघनाद जयघोष करीत लंकेला निघून गेला.

मेघनादने रामालक्ष्मणांवर ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग केला होता. हनुमान विभीषणाला म्हणाला–"ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग झाल्याने कित्येक वानर हताहत झाले आहेत. परंतु वास्तविक कोण मेला आहे व कोण फक्त त्याच्या महिमेने बांधले गेले आहेत पाहून यावे."

त्याप्रमाणे हनुमान आणि बिभीषण हातात एकेक मशाल घेऊन रणांगणावर हिंडून शोध काढू लागले. त्यांना एका जागी जांबवंत दिसला. तो जिवंत होता. बिभीषणाने त्या वृद्धवीराचा सल्ला विचारला–"तुम्ही स्वतः जिवंत असल्याचे पाहून आम्हांला आनंद होत आहे. परंतु या परिस्थितीत काय करावे, असा तुमचा

सल्ला आहे?" त्या वेळी जांबुवंताला दिसत नव्हते. दृष्टी अधू झाली होती. त्याने विचारले–"महाबली हनुमान जिवंत आहे ना?"

बिभीषणाने चकित होऊन जांबवंताला विचारले–"तुम्ही रामचंद्र आणि लक्ष्मणाची चवकशी करण्याऐवजी हनुमंताविषयी कसे काय विचारता आहां?"

जांबुवंत म्हणाले–"बाळा बिभीषणा! एकटा हनुमान जिवंत असून सर्व वानर-सैन्य जरी नष्ट झाले तरी आपले काही नुकसान होणार नाही. परंतु तो जर मेला आणि सर्व वानरसैन्य वांचले तरी ते मेल्यासारखेच."

Fullscreen 127 58 / 68

वृद्ध जांबवंताच्या तोंडचे ते शब्द ऐकून हनुमान पुढे आला आणि जांबुवंताचे पाय धरून नमस्कार करून समोर उभा राहिला.

तेव्हां जांबुवंत त्याला म्हणाला–"बाळा हनुमाना! सर्व वानरांचे रक्षण करण्याची जबाबदारी आतां तुझ्यावर आहे. हे काम तुझ्याशिवाय इतर कोणाकडून होण्यासारखे नाही."

त्यानंतर राम आणि लक्ष्मण यांना शुद्धीवर आणण्यासाठी काय केले पाहिजे त्याचा उपाय जांबुवंताने सांगितला. म्हणाला :

"हनुमाना! तुला समुद्र पार करून हिमालयापर्यंत जावे लागेल. तेथे तुला कांचन आणि कैलास शिखरे दिसतील त्या दोन्ही शिखरांच्या मध्यभागी एक वनस्पतीचा पर्वत आहे. त्याच्या शिखरावर दिव्य औषधीवनस्पती आहेत. त्या दिव्य वनस्पती नित्य चकाकत असतात. त्यांची नांवे अनुक्रमे–विशल्यकरणी, मृतसंजीवनी, सौर्णकरणी आणि संधानकरणी अशी आहेत. तू तावडतोब जाऊन त्या वनस्पती घेऊन ये. त्यांच्या सहाय्याने उपचार करता येईल."

जांबुवंताकडून ते कळल्यावर हनुमान तत्काळ वायुवेगाने आकाशमार्गे निघाला. तो समुद्र, नदीनद व पर्वत ओलांडून हिमालय पर्वताच्या दिशेने जाऊ लागला.

हिमालय पर्वतावर पोचल्यावर त्याला हिमालयाची गगनचुंबी शिखरे व ऋषीचे आश्रम दिसू लागले. त्याने ब्रह्मकोश, कैलासपर्वत, इंद्राची तपोभूमि, रुद्रबाणाचे मोक्षस्थान, हयग्रीवक्षेत्र, ब्रह्मकपाल इत्यादि प्रदेश पाहिले. त्याच बरोबर त्याला, ब्रह्मदेवाने इंद्राला जेथे वज्र दिले होते ते स्थानही पहायला मिळाले. कुबेरनगरी, ब्रह्मासन, शिवधनुक्षेत्र व पाताळविवरही त्याला दिसले आणि शेवटी त्याला ऋषभ पर्वत आणि कैलास पर्वताच्या मध्य भागी तो औषधीवनस्पतींचा पर्वतही दिसला. त्यावरच्या वनस्पतीची एक अपूर्वज्योती त्याला दिसली.

त्यागमूर्ती पन्नादाई

राजपुतान्यातील प्रसिद्ध सुमेवाड संस्थानचा १६व्या शतकाच्या सुरवातीला राणा सांगा हा अधिपती होता. तो फार मोठा शूर व उदार होता.

दुर्दैवाने त्याचे मुलगे पित्यासारखे योग्य निघाले नाहीत. रत्नसिंह नावाचा एक मुलगा आणखी एका राजकुमाराशी युद्ध करीत असतां मरण पावला. पित्याच्या मरणानंतर विक्रमजित गादीवर आला. त्याने भोगविलासात सर्व वेळ घालवून खजिना रिकामा केला.

मेवाड राज्यात राज्यसत्ता अशी राहिलीच नाही. दिल्लीच्या मोंगल बादशाहाची वाकडी नजर त्या राज्यावर होती. त्या परिस्थितीत दरबारातील काही प्रमुख सरदारांनी बनवीर नावाच्या एका राजकर्त्याच्या मदतीने विक्रमजिताला गादीवरून काढून टाकण्याचा प्रयत्न केला. हा

Fullscreen 127 60 / 68

बनवीरने विक्रमजितावर तो असावध असतां हल्ला केला. आत्मरक्षण न करू शकल्यामुळे विक्रमजित मरण पावला. त्याचे स्नेही मित्र पळून गेले

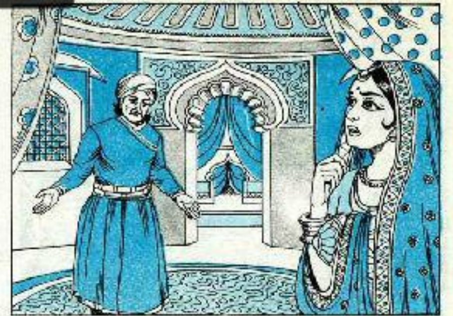
राजवाड्यात राजाच्या खुनाची बातमी पसरली. सर्वत्र रडारड आणि शोक कळा पसरली.

विक्रमजिताचा एकुलता एक लहान मुलगा उदयसिंह पन्ना नावाच्या एका दाईजवळ त्यावेळी होता. तिला उदयसिंहाच्या वयाचाच मुलगा होता. अंतःपुरातच ती दोघांचे लालनपालन करीत असे.

नोकरांकरवी राजाचा खून झाल्याची शोकवार्ता पन्नादाईला कळली. त्याला त्या प्रसंगी काय करावे, कळेना. दुष्ट बनवीर युवराजाला धरण्यासाठी येत असल्याचे सुद्धा कळले.

तत्काळ युवराजाचे रक्षण करणे आवश्यक होते. पन्नादाईने एका विश्वासपात्र नोकराला त्याने काय करावयाचे ते सांगून त्याच्याकडून वचन घेतले. राजवाड्याच्या सैपाक-घरातून चोरवाटेने मुलाला टोपल्यात घालून नोकर किल्लाबाहेर निघून गेला.

दुष्ट बनवीर युवराजाचा शोध काढीत येणार आणि तो मिळेपर्यंत त्याची रक्तपिपासा शमणार नाही, हे पन्ना दाईला चांगले माहीत होते. तेव्हां तिने स्वतःच्या मुलाला युवराजाच्या अंथरुणावर झोपविले.

Fullscreen 127 62 / 68

तेवढ्यात क्रूर बनवीर हातात तलवार घेऊन ओरडत धावत आला–"कोठे आहे युवराज? बोल लवकर!" त्याने पन्नादाईला विचारले.

पन्नादाईने युवराजाचे रक्षण करण्याची प्रतिज्ञाच केली होती. खरे सांगितले तर बनवीर त्याचा पाठलाग करणार. तिने चटदिशी अंथरुणावर झोपलेल्या आपल्या मुलाकडे बोट दाखविले. बनवीरने निर्दयपणाने आपली तलवार त्याच्या काळजांत खुपसली.

नोकर नदीकाठी वाट पहात बसलेला होता. पन्नादाई त्याला जाऊन भेटली. दोघे कोमलमेरच्या राजवाड्यात पळून गेले. युवराज उदयसिंग लहानाचा मोठा झाला. त्याने बनवीरच्या हातून स्वतःचे राज्य मिळविले. पन्नादाईचा हा त्याग इतिहासात सुवर्णाक्षरांनी लिहिला गेला आहे.

गोष्ट मथळा चढाओढ

या गोष्टीला उत्तम मथळा सुचवून रु. २५ मिळवा!

?

दहा व्यापारी पुष्कळ पैसे मिळवून जंगलातल्या वाटेने येत असतां तिघां अट्टल चोरांनी शस्त्रास्त्रे घेऊन त्या व्यापाऱ्यांना अडविले. त्यांनी त्यांच्या जवळचे सर्व पैसे हिसकावून, एका लंगोटीशिवाय बाकी अंगावरची मूल्यवान वस्त्रेसुद्धा काढून घेतली आणि त्यांना म्हणाले–"आतां तुम्ही नृत्य करून आमची थोडी करमणूक करा!" असे सांगून आपली शस्त्रे बाजूला ठेवून ते जमिनीवर बसले.

निःशस्त्र व्यापाऱ्यांना चोरांच्या आज्ञेप्रमाणे करावे लागले. परंतु ते दहाजण होते आणि चोर फक्त तिघे जण. शिवाय त्यांनी आपली [illegible] जमिनीवर ठेवलेली होती. ते लक्षांत ठेवून एक साहसी व्यापारी असे गाणे म्हणत नाचू लागला :

तीन त्रिके नऊ पहा।
उरले आतां आणि दहा।

चोरांना वाटले की व्यापाऱ्यांचे काहीतरी गाणे असावे. परंतु इतर व्यापाऱ्यांनी त्याचा अर्थ ओळखून तिघांतिघांचे गट केले आणि संधी साधून एकेका चोराला धरले. गाणे म्हणणाऱ्याने चोरांचे हातपाय कपड्याने बांधले आणि त्यांना फर[illegible]त नेऊन राजाच्या समोर उभे केले.

★ ★ ★

वरील गोष्टीला उपयुक्त होईल असा एक सुंदर मथळा विचार करून एका कार्डावर स्वतःच्या पत्त्यासह लिहून "गोष्ट मथळा चढाओढ", 'चांदोबा', चंदामामा प्रकाशन, २ व ३ अर्काट रोड, वडपळणी, मद्रास ६०० ०२६ या पत्त्यावर पाठवा.

२० फेब्रुवारी १९७७ च्या आत पोस्टकार्ड पोंचले पाहिजे. त्या कार्डावर 'फोटो चढाओढ परिचय' देता कामा नये.

चढाओढीचा निकाल एप्रिल १९७७ च्या चांदोबात जाहीर करण्यात येईल.

डिसेंबर महिन्यातल्या चढाओढीचा निकाल (मथळा) "सुखाचे अजिर्ण"

नांव : [illegible]

CHANDOBA (Marathi)
Fullscreen
127